

OOSTVLAAMSCHE

Z A N N T E N

Mededelingen van de Bond
der Oostvlaamse Folkloristen en van de
Dienst voor Folkloristische Opzoeken

36^e Jaargang
Nr. 2 - 1961
Maart - April

DRUK. V/H AD. HOSTE, N. V
GENT

UITGAVEN VAN DE BOND

Zijn te verkrijgen op het Sekretariaat, Oscar De Gruyterstraat, 36, Gent :

1. **Oostvlaamsche Zanten**, 11^e, 15^e, 20^e jg. (Jaarboek), 21^e, 22^e, 23^e, 24^e, 25^e, 26^e, 27^e, 28^e, 29^e, 30^e, 31^e, 33^e, 34^e jg. en 35^e jg. tegen 100 F. Van de andere jgg. zijn nog enkele losse nummers te verkrijgen tegen 20 F per nummer.
2. **Herdenkingsalbum Alf. De Cock**. (Uitverkocht).
3. **Het Stroodekkersbedrijf**, door Cl. Trefois (Uitverkocht).
4. **Geïllustreerd Feestnummer** (lustrumnr). Prijs : 10 F.
5. **Lodewijk De Vriese, Bio- en Bibliographische studie**. (Uitverkocht).
6. **Kinderspelen en Liedjes uit het Land van Dendermonde**, door Mevrouw L. Bataille-Hiel. Prijs : 50 F gewone uitgave.
7. **De Plattegrondsvormen van z.g. « Frankische » Boerderijtypen en hun geografische Verspreiding in ons Land**, door Cl. Trefois. (Uitverkocht).
8. **Register op Celis Gabr. : Volkskundige Kalender voor het Vlaamsche Land**, door Prof. F. M. Olbrechts. Prijs : 12 F.
9. **De Draak van het Belfort van Gent in de Folklore**, door Cl. Trefois. (Uitverkocht).
10. **De Tinnepotgieterij te Gent**, door Julien Boes. (Uitverkocht).
11. **2^e Lustrumnummer 1930-1935**. Prijs : 36 F.
12. **Dit is die Excellente Kronyke van de Brahmisten**, (over het Teerlingspel), door Emile Andelhof. Prijs : 14 F.
13. **De Groei en de Bloei van de Arteveldefiguur in de Vlaamsche Volksziel**, door Advokaat Jos. Vermeulen. (Uitverkocht).
14. **Galerij van Gentsche Typen**, door Emile Andelhof. (Uitverkocht).
15. **De Magie van het Poppenspel**, door F. Van Es, en anderen. (Uitverkocht).
16. **Waasch Sagenboek**, door F. Van Es. Prijs : 70 F (65 F voor de leden).
17. **Jaarboek 1945 van de Bond der Oostvlaamsche Folkloristen**. Prijs : 100 F.
18. **Het Curieus en Vermakelijk Namenboek**, door Em. Andelhof. Prijs : 12,50 F.
19. **Folklore en Onderwijs**, door Lod. Hoste. Prijs : 7,50 F.
20. **August Hendrickx, Vlaams Toneelschrijver herdacht met Bloemlezing uit zijn werken**, door Fr. De Coster. Prijs : 15 F.
21. **Pastoor Constant Duvillers, Folklorist en folkloristische Figuur**, door F. Van Es. Prijs : 15 F.
22. **De Wetterse Reuzen**, door Marcel Daem. Prijs : 15 F. (Uitverkocht).
23. **Sagen uit Noord-Oostvlaanderen**, door Dr G. De Meyer. Prijs : 15 F.
24. **Een Teerlingspel in Gent**, door Lod. Lievevrouw-Coopman. Prijs : 25 F (15 F voor de leden).
25. **Inhoudstafel op Oostvlaamsche Zanten (Jg. I-Jg. XXV)**, door F. Van Es. Prijs : 30 F.
26. **Spelen mijner Jeugd**, door L. Lievevrouw. Prijs : 50 F.
27. **De Levende Folklore van het Gewest Balegem**, door M. Broeckhove. Prijs : 40 F.
28. **Weerkundige Volkskalender voor het Vlaamse Land**, door M. Broeckhove. Prijs : 180 F (140 F voor de leden).
29. **Devotie tot de Heilige Donatus**, door M. Broeckhove. Prijs : 80 F.
30. **Doods-, Begrafenis - en Rouwgebruiken in het Arrondissement Dendermonde**, door J. Pieters. Prijs : 75 F. (55 F. voor de leden).

Het bedrag der bestelling is vooraf te storten op postrekening Nr 969.46, Bond Oostvl. Folkloristen, Gent.

Lidmaatschap Bond Oostvl. Folkloristen. Jaarlijkse bijdrage : 100 F.
Ereleden : 250 F. Buitenland : 125 F.

OOSTVLAAMSCHE ZANTEN

MEDEDELINGEN VAN DE BOND DER OOSTVLAAMSE
FOLKLORISTEN EN VAN DE DIENST VOOR
FOLKLORISTISCHE OPZOEKINGEN

Vereniging zonder winstbejag

Sekretariaat van de Bond :

M. Broeckhove,
Oscar De Gruyterstraat, 36, Gent.

Alle stortingen te doen op postrekening :
969.46, Bond Oostvl. Folkloristen,
Gent.

Redaktie van Oostvl. Zanten :

F. VAN ES,
Désiré De Wolfstr., 3, Aalst.

Drs M. DAEM & J. BOES.

Sint-Korneliusverering in Waasland

In niet één bisdom van België is de eredienst van St.-Kornelius zo verspreid als in het bisdom Gent, waarin van de IXde eeuw twee bedevaartplaatsen ontstonden, die over merkwaardige relieken mochten roemen, Ronse en voornamelijk Ninove, uit wiens abdij in de XVIde eeuw de verering over Vlaanderen uitging.

Vanaf het jaar 252 werd de naam van Kornelius, paus en martelaar, in het Romeins martyrologium en in de Canon van de mis vernoemd; in de Gallische en Angelsaksische liturgie komt zijn feest voor van in de XIIde eeuw; zo was zijn naam niet onbekend in onze streken⁽¹⁾.

Zijn heilig gebeente werd bewaard te Rome in de St.-Korneliusbaziliek, op het einde van de VIIde eeuw er plechtig overgebracht⁽²⁾. Tijdens de regering van Karel de Kale werd een belangrijk reliek afgestaan aan de abdijkerk van Compiègne, volgens vertrouwbare dokumenten van vóór de XIde eeuw⁽³⁾. De Benediktijnerabdij van Ende bij Aken verkreeg uit de reliekenschat van Rome, door toedoen van Lodewijk de Vrome, een deel van de schedel en de rechterarm; zo werd de St.-Korneliusabdij, ook Corneliunster genaamd, een van de meest beroemde bedevaartplaatsen van Duitsland⁽⁴⁾.

(1) Bollandisten, Acta Sanctorum, Antwerpen 1754, IV sept. blz. 143.

(2) ibidem. o.c. blz. 181.

(3) ib. blz. 184.

(4) ib. blz. 185.

Dezelfde Lodewijk liet naar de St.-Hermeskerk te Ronse, die onder het patronaat stond van Cornelimunster, een relik aanbrengen in 860. Een klein deeltje daarvan werd in 1160 afgestaan aan de abdij van Ename⁽⁵⁾.

De parochiekerk van Ninove, had vóór de stichting van de Premonstratenserabdij in 1137, reeds relieken van St.-Kornelius, zoals authentieke dokumenten getuigen, doch stond ze af aan de abdijkerk in 1176⁽⁶⁾.

St.-Kornelius-Horebeke, dat onder het patronaat stond van deze abdij, en er zijn kerk en kerktitel aan te danken heeft, zal in de XVIde eeuw wel een relik van daar gekregen hebben⁽⁷⁾.

De relik van de abdij van Ninove stamt eveneens af van Cornelimunster, tijdens de translatie naar Ronse zou ze daar nagelaten zijn in de O.L.Vrouwkerk. De rijve bevatte een been van 4 vingers lang en één vinger dik⁽⁸⁾ en daarnaast was er een hoorn met kleine relik, die waarschijnlijk diende om in het water ondergedompeld te worden, om met dat gewijd water de zieken te drenken en de zieke plekken te wassen⁽⁹⁾. Volgens de kroniekschrijver Henricus de Sualma (1184-1194) bestond toen reeds de gewoonte St.-Korneliuswater aan de zieken te geven. Ook te Ende was dat in zwang, want een hoorn met de beeltenis van de heilige versierd, werd gebruikt om de koortslijders, met goed gevolg te laten drinken⁽¹⁰⁾.

Te Ninove werd de eredienst vermaard en duizenden pelgrims kwamen jaarlijks uit alle hoeken en kanten van Vlaanderen; het mirakelboek⁽¹¹⁾ vermeldt wonderbare genezingen uit St.-Lievens-Houtem, Erpe, Meerbeek, 't Sas-van-Gent, Aalst, Aalter, Lebbeke, Dendermonde, St. Antelinks, Vlierzele enz. De devotie verspreidde zich verder over Oost-Vlaanderen tijdens de XVIIIde eeuw te Zwijnaarde, te Mariakerke, Waarschoot, Machelen, Donk, Moerbeke-Geraardsbergen, Ruien, Serskamp, Schellebelle, Denderbelle⁽¹²⁾ en in het land van Waas te **Meerdonk, Doel en Beveren**.

(5) ib. blz. 187. Ann. Het Kapittel van St. Hermes binnen Ronse, 1892, blz. 13.

(6) ib. Appendix, blz. 771.

(7) G. VAN GESTEL, *Historia sacra et profana, Archiepiscopatus Mechliniensis, 's Gravenhage, 1725, blz. 257*: « Ecclesiae patronatus spectat ad abbatem Ninhoviensem Ord. Praemonstr. qui gaudet parte potiori decimarum ».

(8) *ibid.* blz. 769.

(9) JOS WALTERS, *Ninove en omstreken, vooral uit kerkelijk oogpunt. Ninove 1937, blz. 43.*

(10) P. NOPELIUS, *Fasti Aggripenses. Keulen, 1692 cap. 40.*

(11) *Acta o.c.* blz. 769.

(12) C. VAN HORENBEECK, *De H. Cornelius Paus en martelaar. Tielt 1932, blz. 31.*
G. CELIS, *Volkskundige Kalender. Gent 1923, blz. 46,87,203. Biekerf, 1956, blz. 71.*
R. VAN DER LINDEN, *Bedevaartvaantjes in Oost-Vlaanderen, Gent 1958.*

Buiten de abdijen, de kollegiale kerken en de geboorteplaatsen van inheemse heiligen, waren er vóór de Hervorming weinig parochiekerken die over een relik beschikten. Sedert de IXde eeuw waren de relikkerken met hun grote beschermheiligen de godsdienstige centra van het volksleven. In uren van nood trokken onze mensen naar de noodheiligen, op wie ze hun hoop stelden en wier bemiddeling zij inriepen⁽¹³⁾. Buiten Temse, met zijn relieken van St.-Amelberga, was er in Waas niet één kerk die over relieken roemen mocht en als bedevaartplaats stond aangetekend.

Het « parochialiseren » van de reliekenverering en de ruimere verspreiding van de noodheiligen, is een contra-reformatorisch verschijnsel; op bevel van de hogere geestelijkheid, naar de richtlijnen van het concilie van Trente⁽¹⁴⁾ als reactie tegen de Hervormers, die de heiligenbemiddeling veroordeelden, moesten de priesters de devotie aanvuren, vooral door het vieren van de kerkpatronen; zo volgde natuurlijk de verering van de noodheiligen, zodat de parochiepriesters zich genoodzaakt zagen uit te zien naar relieken, om die godsvrucht te doen bloeien.

Wie de bisschoppelijke en dekanale visiten nagaat, zoals we dat deden voor het Waasland, kan opmerken dat het bezit van een relik⁽¹⁵⁾ als een merkwaardig feit staat aangetekend, vooral dat ze geautenticeerd is. Niet dat de verering van een heilige daarom uitsluitend op de relik is aangewezen, want te St.-Kornelius-Aalter bestond zeker de eredienst van St.-Kornelius in 1598; een beeld werd er vereerd⁽¹⁶⁾, waaraan lichtoffers werden gebracht; zo werden te Bazel St.-Pieter en St.-Bernardus vereerd in de XVIIde eeuw en de relik werd respektievelijk maar aangebracht in de XVIIIde en XIXde eeuw.

De eredienst van St.-Kornelius is uitgegaan van de abdijkerk van Ninove. De Premonstratensers doorreisden het Waasland met hun relikrijve, hielden in de parochiekerken lofredenen ter ere van St.-Kornelius en deden zijn wondermacht uitschijnen over mens en vee. Tevens deden zij geldinzamelingen, mogelijk voor de bouw van hun nieuwe kerk. In 1513 vraagt de deken van Waas aan zijn priesters de paters welwillend te onthalen daar ze de toe-

(13) KAN. A. HODUM, Graaf Arnulf I en de Reliekenstrijd, *Collationes Brugenses* dl. 41 (1945) blz. 348, 350, 353.

(14) *Cessio XXV*, Viering van de heilig- en feestdagen.

(15) R. A. Gent, Bisschoppelijke Visiten, B N : 104-105 (1634-1775). Dekanale visiten 1604-1724, niet geklasseerd.

(16) R. A. VERHOUSTRAETE, De Kerk en kerkelijke Instellingen te Aalter rond 1600, Beernem s.a. blz. 48.

lating hadden van de officiaal van Doornik. In 1519 krijgen ze dezelfde toelating voor 4 jaar van Keizer Karel⁽¹⁷⁾.

Welke invloed heeft dit buitengewoon ministerie gehad op de rurale bevolking van Waas? Het moet toch voor gevolg gehad hebben dat de heilige gekend werd en mogelijk in de families werd aangeroepen. Of dit traditioneel is blijven voortbestaan is niet na te gaan, de Hervormingsonlusten hebben zoveel uitgevaagd.

Zo bezat **Stekene** van oude tijden verschillende broederschappen en gilden die ophielden te bestaan na de Beeldenstorm, toen de parochiekerk zwaar werd geteisterd.

In 't alleroudste kerkregister, Slaper I — 1549-1561, is vermeld dat op de parochie een « bode van St.-Cornelis » was aangesteld om jaarlijks van de ingeschreven leden van de confrerie « 2 grooten » te innen. Dit voor de jaren : 1549, 1552, 1553, 1555 en 1561.

Er is niet aan toegevoegd of deze broederschap ter plaatse, op een andere parochie of in een monnikenklooster was opgericht, waarheen 't opgehaalde geld moest gezonden worden. Alleen is zeker dat de broederschap een « vast recht » van inkomen bezat. We weten dus niet met zekerheid of er ter plaatse een St.-Cornelis-eredienst bestond; naast het hoogaltaar aan 't H. Kruis toegewijd, waren er als zijaltaren : O.L.Vrouw, St.-Anna, St.-Joris, St.-Sebastian, St.-Katerina en St.-Barbara, later St.-Jozef. Er is dus geen enkele vermelding van altaar, beeld, relik of ommegang van St.-Kornelis, voor die tijd. Mogelijk was die broederschap opgericht door de in Waas rondpredikende Premonstratensers van Ninove⁽¹⁸⁾.

Meer dan een eeuw later, in 1705 herneemt de eredienst openbaar te **Meerdonk**. Deze parochie was eertijds een gehucht van Vrasene en verkreeg in 1686 een wijkkapel, bediend door een onderpastoor als kapelaan⁽¹⁹⁾. Nergens is de titel van de kapel vermeld.

Is Mgr. ingegaan op een verlangen van de landbouwersbevolking, dat hij de naam van St.-Kornelius heeft gekozen? In het authentiek schrijft hij : « Nuper per nos praedicti sacelli assignati honorem », « wij hebben zelf de patroonstitel aangeduid ». Nog hetzelfde jaar geeft hij een relik : « Wij hebben een klein deeltje afgescheiden van een groter uit de schedel van St.-Kornelius, bewaard te Aalter, waarvan de attestatie getekend is door Mgr. Antoon Triest op 1

(17) WALTERS o.c. blz. 48.

(18) Archief-Pastorij-Stekene, Oudste Kerkslaper 1549-1561.

FRANS-JOZEF ANNAERT, Stekene en zijn kerk, Gent 1898, blz. 91.

(19) Parochie-archief Meerdonk, Reliekenkaft.

september 1656». Pastoor Baes van Aalter (1653-62) had uit Rome een aanzienlijk stuk van de schedel van St.-Kornelius kunnen verkrijgen; hij schonk een tand aan de kerk van Aalbeke, gaf een relik aan Meulebeke en aan de kapittelkerk van Kortrijk⁽²⁰⁾. Mgr Jos. Lud. Delebecque bevestigde de autenticen voor de kerk van Meerdonk in 1842.

Rond 1720 kocht de kapel een borstbeeld aan van St.-Kornelius, kunstig gesneden in Vlaamse renaissance, dat telken jare nog wordt uitgesteld op de feestdag en de volgende dagen na de 3de zondag van september; tijdens de kermisdagen komen de gelovigen uit de streek te zegenen, de kinderen tegen de «Seskens» en de volwassenen tegen de zenuwziekten; de bedevaarders draaien drie-maal rond de kerk en bidden aan de zeven kapellekens, die aan de buitenmuren van de kerk zijn ingebouwd.

Na vele verzoekschriften werd de kapel onafhankelijke parochiekerk in 1807 en de wijk zelfstandige gemeente in 1845⁽²¹⁾.

Onze-Lieve-Vrouw te Doel behoorde eertijds kerkelijk tot Kieldrecht; in 1614 werd ze onafhankelijke parochie en bouwde een eigen kerk in 1672.

De kerk verkreeg van paus Clemens XII een relik en een bulle tot het oprichten van een broederschap ter ere van St.-Kornelius in 1739, door bemiddeling van de kapucijnergardiaan van Gent, Alexander van Kortrijk⁽²²⁾. Mgr. J. Bt. De Smet van Gent autenticerde de relik.

Twee bedevaartvaantjes werden er ontworpen en verspreid⁽²³⁾: het een is van Jacobus Marinus op kopergrauw en meet 17 bij 28 cm en stelt voor de H. Geest midden lichtstralen en de banderol «St Cornelius». De heilige staat in pauselijk ornaat boven de kerkdeur met staf en hoorn; op het kerkplein zitten bedevaarders geknield met kleine offerdieren, terwijl aan de oever van de Schelde een paar zeilboten aanliggen; in het midden is een gezicht op de gemeente en daar beweegt zich een groep bedevaarders naar de kerk toe, met vaandel in top. Onderaan leest men: «H. Cornelius, Paus ende martelaer, bidt voor ons, Besonderen Patroon teghen de stuijpen, alle vallende sieckten, draeyinghen van hoofde, quaelijck vaeren en meer andere dierghelijcke sieckten en plaeghen, soo van

(20) VERHOUSTRAETE o.c. blz. 9.

(21) A. SIRET, Het land van Waas, St.-Niklaas 1870 zie Doel.

(22) Kerkarchief Doel. P. HILDEBRAND, De Kapucijnen in de Nederlanden, Antwerpen 1955, dl. IX, blz. 78, dl. VIII, blz. 35.

(23) VAN DER LINDEN o.c. h'z. 73-74. A. BUVE, Oude bevaartvaantjes uit Waasland, Oost-Vlaanderen, 6 jg. (1957) blz. 40, 41.

mensen als beesten wort geviert binnen den doel lande van beveren geleghen aen de schelde recht over lillo. Jaerlijckx op Sondaegh voor Sinte Jan en de volghende daeghen ».

Er is een tweede type van bedevaartvaantje, dat van Hoyaux van Brussel. In het medaillon van 111 mm doorsnede is de H. Kornelius zonder tiaar op een voetstuk voorgesteld. In de rechterhand houdt hij een staf die hoog boven het hoofd uitreikt. Op de achtergrond, achter bomen verborgen, ziet men de voorgevel en de trapvormige toren van de kerk. Rechts staat de tekst : « Doel, Heilige Cornelius P & M. B. V. O. ». Het geheel is omgeven met een rode rand om het medaillon; het vermeldt ook de naam van de drukker, E. Hoyaux en meet 190 bij 270 mm.

De kerk bezit een mooi beeld van St.-Kornelius gesneden in 1741 door kunstenaar Adriaan Nijs van Temse⁽²⁴⁾ dat tijdens de begankenis wordt uitgesteld. De bedevaarders draaien driemaal rond het beeld en offeren waslicht en ex-voto's, vroeger, tot in 1940, kiekens, konijnen, biggetjes en varkensvlees.

Buiten aan de kerk, op het kerkhof zijn staakkapellekens aangebracht, waaraan de bedevaarders gaan bidden. Sedert enkele jaren is de volkstoeeloop veel verminderd en komen er nog enkel de mensen uit de streek van Beveren.

R. Van der Linden, voortgaande op Scheltjens, geeft ook een tweede beeld aan van St.-Kornelius onder de predikstoel, dat zou voortkomen uit het afgeschafte klooster van de Wilhelmiëten te Beveren door Jozef II in 1784 en door Doel opgekocht. In de Caisse de Religion te Brussel⁽²⁵⁾, wordt wel vermeld dat de kerkmeesters van Doel, het hoogaltaar aankochten, later vroegen ze ook om het orgel en het oksaal te mogen overnemen, maar dat was reeds verkocht. Van de predikstoel is er geen sprake. Ten andere die predikstoel is een samenvoeging van stukken van verschillende herkomst en sommige delen zijn van minderwaardig gehalte; de onderdelen komen niet overeen met de beschrijving in de Caisse aangegeven. Het beeld stelt een heilige voor in koormantel, op het hoofd een kalotje met franjes versierd; hij draagt geen tiaar, heeft geen hoorn, zoals de klassieke kunst van de XVIIde eeuw Kornelius uitbeeldt; het is waarschijnlijk een beeld dat eens aan de stijl van een biechtstoel heeft gestaan, en bijgevoegd werd bij de predikstoel. Het volk

(24) LOD. SCHELTJENS, De Kunstenaarsfamilie Nijs, Temse 1934 blz. 40.

(25) R. A. Brussel, Caisse de Religion, No 334, Beveren 1785. J. DE WILDE, De Kunstschaten van het voormalig klooster der Wilhelmiëten te Beveren. Ann. Waas, dl. 44 (1932) blz. 53.

kent maar St.-Kornelius en heeft het beeld voor de kerkpatroon genomen. Later is hem mogelijk een staf in de hand gegeven.

Beveren had zelf eens een bedevaart ter ere van St.-Kornelius, in de kloosterkerk van de paters Wilhelmiëten, niet ouder toch dan einde de XVIIIde eeuw.

Het huidig klooster van de zusters van de Presentatie bezit enkele schetsen van de oude priorij, waaronder een lavis, waarop het gebouwenkompleks is uitgetekend; midden de voorhof is er een waterput, met stijl, putter en aker, in het stichtingsverhaal der eerste zusters aangegeven als de « St.-Korneliusput ». Op het lavis ziet men aan de kloosterpoort een monnik in superplis en stooel de boeren en paarden zegenen; die put werd na de sloping van de kloostergebouwen toegedekt en gekanaliseerd naar de stallen.

Ook te Diegem (Br.) bestond eertijds een St.-Korneliusbron, die sedert de XVIde eeuw telken jare gewijd werd op Goede Vrijdag en gelegen was in de St.-Korneliusstraat⁽²⁶⁾.

Hadden de Wilhelmiëten daartoe een speciale vergunning om water ter ere van St.-Kornelius te wijden? Hadden zij een relik voor de onderdompeling? Niets getuigt daarvan.

In 1707 hadden zij een relik bekomen van St.-Bernardus, van St.-Kristina, van St.-Benediktus en van St.-Agata, martelares⁽²⁷⁾; in de kerkelijke visiten van 1741 is ook vernoemd de relik van St.-Antonius van Padua, geen van St.-Kornelius. Eerst in 1775 krijgt de priorij een relik van St.-Kornelius; het zilveren schrijntje, nu bewaard in de parochiekerk van Beveren, draagt als stempels : de open hand met diadeem, in een rond cartouche de onomastische stempel P. J. en in een vierkantig cartouche het cijfer 75 onder kleine kroon; dus werk van de Antwerpse zilversmid Piet Janssens uit het jaar 1775⁽²⁸⁾. Op het schrijntje prijkt een gulden hoorn, attriboot van St.-Kornelius sedert de XVde eeuw⁽²⁹⁾.

Bij de afschaffing van de priorij werden de relieken overgebracht naar de St.-Martinuskerk op aanvraag van de bisschop van Gent. In de rekeningen is vermeld : « Item betaelt aen d'heer administrateur der goederen der priorij van de Guillelmiëten alhier, de somme van 21 ponden 4 schell. één groot, over ornamenten alsmede over

(26) Bruxelles et ses environs, ed. Touringclub 1911, blz. 334.

(27) Archief Beveren, fonds Wilhelmiëten.

(28) P. JANSSENS, Religieus zilverwerk in Waasland en Durmestreek, in Ann. Oudh. Kring van Antwerpen, 26e jg. (1952), blz. 93.

(29) Dr. prof. J. J. TIMMERS, Symboliek en Iconographie der Kristelijke Kunst, Roermond 1947, No 1660.

de weirde van twee relique cassen van het gesupprimeerde clooster »⁽³⁰⁾. In het Brussels archief spreken ze van « drie relique cassen », waarvan het zilveren versiersel niet moest weggenomen worden, omdat het door experts als waardeloos werd aangezien.

St.-Kornelius wordt bijna niet meer aangeropen te Beveren, al komen er nog enkelingen op zijn feestdag of bij nood in de loop van het jaar om gezegend te worden met de relik; meest de boeren voor het vee, ook de kortwoners voor de « ko(r)nijnen », volkse naamgelijkenis met Kornelius; het « Bevers » blauw ras is een van de beste teelsoorten uit de streek. Vele gelovigen van Beveren gaan naar Doel onder het oktaaf van Sakramentsdag bewegen ter ere van St.-Kornelius, alhoewel dit de laatste jaren fel is afgenomen.

Wat Jules Pieters, goed vertrouwd met de streek van Serskamp, Denderbelle en Schellebelle, schrijft⁽³¹⁾, mogen we hier ook beamen; vóór 1700 is hier in Waas niet één spoor van St.-Korneliusviering te ontdekken. De Norbertijnen van Ninove hebben in de XVIde eeuw wel daartoe een poging aangewend, die echter door de Hervormingsonlusten, zonder enig resultaat is gebleven.

In Waasland werden sedert de Hervorming 195 landskapellen opgericht⁽³²⁾, niet één ter ere van St.-Kornelius, wat wel eigenaardig voorkomt, daar hij in drie openbare kerken werd vereerd en veel volk wist te trekken. Dit bewijst dat de eredienst niet zo populair was als sommigen wel beweren.

PR. JANSSENS C.ss.R.

(30) R. PIJPERS, *Geschiedkundige Schetsen uit Beveren Waas*, 1911, dl. II, blz. 106.

(31) *Oostvlaamsche Zanten*, sept.-okt. 1958, blz. 184.

(32) J. VAN VLIERBERGHE, *De Kapellen in het land van Waas*, *Annalen van Waas*, dl. 49 (1938), blz. 255-260.

Zanten

WAARBEEK

Bron van de H. Amandus.

Degenen die thans naar Waarbeek gaan bewegen tegen de oogkwalen, richten zich niet naar de kerk, maar wel naar de bron die zich niet ver vandaan bevindt « in een wegeltje bij het ketske ». Naast de pastorie leidt een smalle hobbelige weg u naar een nog smaller wegeltje, achter het domein van de heer Frans Mignon.

Naast een bron in de barni merkt men een sierlijk kapelletje, als het kopstuk van onze landelijke stenen kapellen. Men voelt zich geneigd om de term « oud » te gebruiken, maar de gemetselde rotsen rondom doen argwaan rijzen. De prachtige arduinen kapel bestaat er pas zeven jaar en stamt uit Galmaarden. Daar kent men de lange ommegang (twee uur) ter ere van het H. Kruis. Omtrent acht jaar geleden besloot men daar een van de arduinen kapellen door een gemetselde te vervangen. Frans Mignon liet het arduinen kopstuk naar Waarbeek overbrengen en sindsdien praat er een pracht van een « nis » bij de bron.

Vroeger begaf men zich eerst naar de kerk en daarna naar de bron, om bescherming af te smeken tegen oogkwalen. De huidige pelgrims (twee tot drie

per week, soms meer) begeven zich veelal alleen naar de bron, om er een weinig water in een flesje mede te nemen.

Tot in het begin van deze eeuw bestond er rond de bron een « beeweg » die door meerdere weiden en velden leidde. Thans zijn deze wegetjes heel en al afgesloten en opgenomen in de eigendom van de landlieden.

De bron is, volgens de volksoverlevering, ontstaan, toen Sint-Amandus door de streek trok en voor de heidenen predikte. In de omgeving daar leden de boeren veel mizerie, wegens de droogte. Sint-Amandus kreeg medelijden en na een van zijn preken stak hij zijn staf in de grond en zo is de bron ontstaan. De bron geeft veel water, zomer en winter gelijk en het heeft altijd dezelfde temperatuur; het vervriest nooit ! (1)

R. v. d. L.

* * *

NOG OVER « MUSSENRECHT » OF « VOGELNRECHT » (1).

Dat ook te Zeveneken (Oost-Vlaanderen) er een soort « Mussenrecht » bestond wil ik even aantonen.

In de velden gelegen tussen het dorp en de wijk Bastelaere zijn de verschillende landspercelen afgeboord met « kanten », ook en beter « houtkanten » genoemd in de volksmond.

In mijn kinderjaren, tussen 1918 en 1925, toen ik aldaar bij mijn grootouders verbleef en mee naar de akker liep was het volop de gewoonte in de houtkanten graan te werpen vóór het zaaien en zelfs na de oogst, als er naar de maalter gereden werd.

Deze « houtkanten » werden ook « vogelkanten » genoemd.

Het was opvallend hoe de vogelen soms over de velden in hele zwermen vlogen, van de ene houtkant naar de andere. Op een hoek waar vier stukken land aan elkander grensden wierpen de boeren vóór het zaaien allen op de zelfde plaats een greep zaad en zegden « d'es veur de veugels ». Dit gebeurde niet alleen voor graan, rogge of tarwe, maar ik heb gezien, bij het zaaien van vlas (blauw blomme), dat een greep zaad in de vogelkant werd geworpen.

Kwam er nu een boer met zijn kar met zaaigraan voorbij zo'n « vogelkant » dan stopte hij even, deed een greep in de zak en wierp een handvol in de « vogelkant », zelfs vóór hij zijn eigen stuk land bereikte.

Ook bij het naar huis voeren, als er soms gezamenlijk met de machine gedorst was en men naar de molen reed, of naar het dorp naar de stoommaalterij, gebeurde het werpen van een handvol zaad als men voorbij een « vogelkant » kwam.

Dergelijke vogelkanten bestonden ook in andere wijken van de gemeente o.a. te Ruilare en Lokeren-Nieuipoort.

Mogen wij dat gebruik aanzien als een soort verworven recht dat de vogels hadden verkregen? In alle geval het was wel voor de boer de moeite waard, daar hij hiermede meende dat de vogelen van zijn velden zouden afbliven.

Borgerhout

Ferdi van de Vijver.

(1) BIK, J.B. PR., *Feest- en Vierdagen in Kerk- en Volksgebruik*, dl. I, blz. 185-186 (Uitg. Th. F. Wolfs — Velsen, 1956) verstrekt acht legendemotieven, o.a. in verband met de heilige Aldegonda, maar geen enkele in betrekking met een bron.

(1) Zie het artikel van A.M. LAMEND en A. VAN HAGELAND: *Het « Mussenrecht » of « Vogelenrecht » in Oostvl. Zanten, XXXVI, n° 1 (1961)*, blz. 1-9.

ALS GE 'NE RAZENDEN HOND TEGENKOMT... (1)

Als ge 'ne razenden hond tegenkomt, weet ge wat ge dan moet doen?

Wel, ge laat hem komen hé, en als hij dicht genoeg bij u gekomen is, zeg-de tegen hem : « Dag, kozijn ! »

En terwijl dat hij dan bij zijn eigen staat te peizen, langs wat voor 'ne kant gij wel familie zoudt kunnen zijn, zij-de-gij al lang de pijp uit !

(Sint-Niklaas)

G. D. K.

* * *

OPHOPEND LIED.

Door Richard Vanderbruggen, uit Deerlijk, in snel tempo gezongen op een vinkeniersfeest en waarvan ik de tekst noteerde. — Leon Defraeye.

- Aan 't kasteel in Deerlijk staat er een boom, ja, een lieflijke boom.
- En de boom die groeit in d'eerde en hij groeit er toch zo schoon (2 maal)

- En aan de boom staat er een tak, ja, een lieflijke tak.
- En de boom die groeit in d'eerde en hij groeit er toch zo schoon (2 m.)

- En aan die tak staat er een blad, ja, een lieflijk blad.
Het blad aan de tak en de tak aan de boom.
- En de boom die groeit in d'eerde en hij groeit er toch zo schoon (2 m.)

- En op dat blad stond er een nest, ja, een lieflijk nest.
't Nest op het blad, het blad op de tak, de tak aan de boom.
- En de boom die groeit in d'eerde en hij groeit er toch zo schoon (2 m.)

- En in dat nest woont er een vink, ja, een lieflijke vink.
De vink in 't nest, 't nest op 't blad, 't blad aan de tak, tak aan de boom.
- En de boom die groeit in d'eerde en hij groeit er toch zo schoon (2 m.)

- En uit die vink kwam er een ei, ja, een lieflijk ei.
Het ei uit de vink, de vink in 't nest, 't nest op 't blad, 't blad aan de tak, tak aan de boom.
- En de boom die groeit in d'eerde en hij groeit er toch zo schoon (2 m.)

- En uit dat ei kwam er een jong, ja, een lieflijk jong.
't Jong uit het ei, 't ei uit de vink, de vink in 't nest, 't nest op het blad, 't blad aan de tak, tak aan de boom.
- En de boom die groeit in d'eerde en hij groeit er toch zo schoon (2 m.)

- En aan dat jong stond er een kop, ja, een lieflijke kop.
De kop aan 't jong, 't jong uit het ei, 't ei uit de vink, de vink in 't nest, 't nest op 't blad, 't blad aan de tak, tak aan de boom.
- En de boom die groeit in d'eerde en hij groeit er toch zo schoon (2 m.)

(1) In aansluiting bij het art. over Sint-Hubertus en de razernij, Oostvl. Zanten, 35e jg., nr. 4, blz. 131-2, deze luimige zeg vóór jaren te Sint-Niklaas opgetekend.

- En aan die kop stond er een bek, ja, een lieflijke bek.
De bek aan de kop, de kop aan 't jong, 't jong uit het ei, 't ei uit de vink, de vink in 't nest, 't nest op 't blad, 't blad op de tak, tak aan de boom.
- En de boom die groeit in d'eerde en hij groeit er toch zo schoon (2 m.)

- En in die bek zat er een tong, ja, een lieflijke tong.
De tong in de bek, de bek aan de kop, de kop aan 't jong, 't jong uit het ei, 't ei uit de vink, de vink in 't nest, 't nest op 't blad, 't blad aan de tak, tak aan de boom.
- En de boom die groeit in d'eerde en hij groeit er toch zo schoon (2 m.)

- En uit die tong kwam er een lied, ja, een lieflijk lied.
Het lied uit de tong, de tong in de bek, de bek aan de kop, de kop aan 't jong, 't jong uit het ei, 't ei uit de vink, de vink in 't nest, 't nest op 't blad, 't blad aan de tak, tak aan de boom.
- En de boom die groeit in d'eerde en hij groeit er toch zo schoon (2 m.)
- En het lied was natuurlijk van sieskewiet.

Boekbesprekingen

Rudolf KRISS und Hubert KRISS-HEINRICH, *Volksglaube im Bereich des Islam, Band I: Wallfahrtswesen und Heiligenverehrung*. Wiesbaden, Otto Harrassowitz, 1960. 359 pp., ill.

« Volksglaube im Bereich des Islam » is een werk, waarvan het eerste deel gewijd is aan de bedevaarten en heiligenverering in Egypte, Jordanië, Syrië, Libanon, Turkije en Yougoslavië, terwijl het tweede deel zal handelen over amuletten, toverformules en bezweringen.

De heiligenverering wordt door de officiële islam niet geduld, zodat ze haar toevlucht heeft gezocht in het volksgeloof. Door de geleidelijke wijziging van het beeld van de Profeet laat de islamitische theologie de heiligencultus thans stilzweigend toe. Onder de heiligen noteren wij de familieleden, nakomelingen en wapenmakers van de Profeet, de stichters van de derwisj-orden en de rechtscholen, verder een groep voor ons zeer vertrouwde figuren uit het Oud Testament, en niet in het minst de talrijke lokale heiligen die bijna in elk dorp voorkomen. De islam heeft de vrouw naar de achtergrond verwezen, hoewel er toch vrouwelijke heiligen bestaan, vooral... bomen. De vrouwen zoeken de kleinere bedevaartplaatsen op, omdat de openbare godsdienstoefeningen hun ontzegd zijn, behalve in de vasten.

Via het Oostromeinse rijk heeft de islam hellenistisch en christelijk cultuurgoed ontvangen. Toch bezitten de landen die in dit boek behandeld worden eigen kenmerken. De Egyptische bedevaarten b.v. hebben oud-Egyptische overleveringen (o.a. de scheepsprocessies) bewaard. In Jordanië, Syrië en Libanon is veel vóór-islamitisch geloofsgoed voorhanden (boom-, bron- en steenverering); in deze landen ook heerst een religieussyncretisme, dat neerkomt op de gemeenschappelijke verering van dezelfde heiligen, soms op dezelfde plaatsen, door de belijders der grote godsdiensten, hoofdzakelijk moslems en christenen. Het gebeurt dat christen vrouwen de belofte doen hun kinderen een mohammedaanse

naam te geven of ze te laten besnijden, en dat anderzijds mohammedaanse vrouwen beloven hun kinderen een christen naam te geven of ze te laten dopen.

De mohammedaanse heiligencultus is in de eerste plaats een grafcultus. Daar echter de dodenherdenking bij de moslems maar in gering aanzien staat, onderhouden zij hun graven niet lang. De grafkapellen zijn overwegend vierkant en bekrond met een koepel. Vermaarde heiligen worden echter ondergebracht in moskeeën, die veel ruimer en weelderiger zijn dan de eenvoudige grafkapellen. De landelijke heiligdommen vertonen aan de wanden primitieve beschilderingen, die herinneringen voorstellen aan wat de bedevaarders tijdens hun tocht naar Mekka hebben meegemaakt.

Tal van legendemotieven vinden wij terug in onze Europese bedevaartoornden. De heilige met het afgeslagen hoofd; diegene die 's nachts het bouwwerk te zijner ere wegdraagt, omdat het hem niet welgevallig is; de terugkeer van het beeld naar de plaats waar het gevonden werd; het thema van de bloeiende staf; het strafwonder, enz.

De grote bedevaarten en processies doen enigszins denken aan onze oude jaarmarkten, doch worden tevens gekenmerkt door een zwoele sfeer. In tenten en kramen kan men allerlei snuisterijen en eetwaren bekomen; in de herbergen gaat het er druk aan toe; akrobaten en goochelaars voeren hun nummertjes op; het schimmenspeltooneel valt zeer in de smaak; de jonge mannen nemen deel aan paardrennen, stokdansen en schijngevechten; in de processies domineert het lawaai van trommels en schalmeien; doch vooral de Koran-recitaties en de extatische dansen van de derwisjen, die het volk opzwepen, schenken het geheel zijn oosterse plaats. In Egypte volgen sommige bedevaarten nog de Koptische zonnekalender. In elk dorp van Jordanië houdt men regenprocessies, waarvoor de christenen hun toevlucht nemen tot de H. Nikolaas of de profeet Elias.

Rond talrijke graven staan heilige bomen. De bedevaarders slapen graag in hun schaduw, zoals ze ook graag de nacht in een heiligdom doorbrengen en vóór of onder het graf slapen, omdat ze geloven dat de heilige hun tijdens de droom verschijnt. Lover van de heilige bomen wordt door de pelgrims meege dragen of op het zieke lichaamsdeel gelegd. Bronnen worden vaak door heiligen bewoond, doch vele danken hun heilzame kracht aan de vermenging van hun water met water uit de Zamzam-bron te Mekka.

De circumambulatio van het heiligdom speelt ook in de islam een voorname rol. Men gaat 3, 5, 7 maal rond het graf van de heilige, soms naakt en tegen de zon in. De aanrakingsritus wordt druk beoefend. Courante gebruiken zijn de aanraking van het doek dat het graf bedekt en het kussen of aanraken van de drempel die toegang verleent tot het graf. Het onderdoorkruipen ontmoet men er nog regelmatig, vooral tussen twee zuilen; slechts wie rechtschapen, vrij van zonden of geen bastaard is, slaagt hierin. In sommige heiligdommen bevindt zich een opening waardoor men kinderen aan een strik in een hol laat zakken en dan weer ophijst, om te vermijden dat zij vroeg zouden sterven, want in de Arabische landen ligt het kindersterftecijfer tot ca. 3 jaar zeer hoog. Het omgorden van pijlers of muren is eigen aan de Libanese bedevaartgebruiken. Twee kultusobjecten zijn karakteristiek voor de Egyptische pelgrimsoorden. Het eerste is een ledige, versierde draagstoel, die men op de feestdag van de heilige op kamelen rondvoert en die samen met de Israëlitische Ark des Verbonds een gemeenschappelijke oorsprong heeft. Het tweede voorwerp is de heilige bark, die bij het jaarfeest van de sint op wielen geplaatst en processiegewijs rondgevoerd wordt. De gelovigen stellen er prijs op de boot een eindje te mogen voorttrekken.

Aan de vruchtbaarheidsriten wordt in de islam-wereld de grootste aandacht besteed. Om misvallen te voorkomen of om de geboorte te bespoedigen spannen vrouwen een draad rond het graf van Mozes en dragen die dan om het lichaam. De houten wieg die op sommige graven staat houdt eveneens verband met vruchtbaarheidsgebruiken. Te Beiroet baden onvruchtbare vrouwen in een bron, want bronwater, zo meent men, is mannelijk. (Het zachtere regenwater echter is vrouwelijk). Hier en daar wrijven de zieken een rolsteen over hun lichaam om zich aldus van de ziekte(demon) te bevrijden. Geluk en zegen verwachten de bedevaarders van een ijzeren ketting met halsgesp, die langs de hals over het lichaam naar omlaaggetrokken wordt. Stof van het heiligengraf geldt als geneeskrachtig. Een eed die men op de Koran in een heiligdom aflegt, krijgt bijzondere betekenis. Het wensorakel wordt veruiterlijkt door munten of steentjes op heiligenbeelden of muren te plakken; blijven ze eraan, dan beschouwt men de wens als verhoord.

De officiële islam verbiedt de afbeelding van de menselijke persoon, zodat de mens en dier voorstellende ex-voto's in de christelijke bedevaartplaatsen hangen, zoals b.v. ter ere van de wereldvermaarde pater Charbel Makhlof (Libanon). Strengen dadels worden geofferd door kinderloze vrouwen. Struisvoegeleieren zijn een bekend ex-voto. Het hangen of vastbinden van lappen of flarden kledingsstukken is ook in de islam een vertrouwd gebruik; doordat de reeds geofferde stukken de wonderkracht van de heilige in zich hebben opgenomen, dragen de bedevaarders ze graag mee naar huis. Het haar geldt als zetel der ziel. De betekenis van het haaroffer is een versterking en regeneratie van de kwijnende natuurlijke krachten. Het zgn. « Erstlingsopfer » (eerstelingen) bestaat erin haar van kinderen te offeren op de zevende dag na de geboorte. De auteurs worden telkens opnieuw getroffen door hopen stenen die de pelgrims naar de heilige plaatsen dragen. Dit gebruik dient vanuit verscheidene gezichtshoeken te worden belicht: de steen kan geofferd worden in geval van ziekte; hij kan het symbool zijn van een wens; de steen kan ook een herinnering zijn aan het bezoek van de bedevaarder aan het heiligdom. Courante ex-voto's zijn de vlaggetjes met opdrachtteksten. Talrijke gelovigen doen de gelofte een bepaald heiligdom te witten; kalk is dan ook een geliefd ex-voto.

De voorschriften bij het bloedig offer zijn zeer streng. Bij voorkeur slacht men een schaap. Dit grijpt plaats vóór het heiligdom en de kop van het dier wordt naar Mekka gewend. Het offermaal wordt gebruikt op stromatten in de voorruimte van het heiligdom. De offeraar en zijn familie krijgen de lever, zetel van ziel en levenskracht; het grootste deel van het vlees gaat naar de uitgenodigde armen.

Het schiereiland Sinaï is bezaaid met talrijke plaatsen in verband met het Oud Testament. De herinnering aan Mozes, die door de moslems zo vurig vereerd wordt als Mohammed zelf, is er nog zeer levendig: Mozesbronnen, Mozessteen, de kapel van het Brandend Braambos. De beroemde Moria-rots te Jeruzalem is omweven met legenden die teruggaan tot de bij vele volkeren verspreide voorstellingen over de navel (middelpunt) der aarde, het uitgangspunt van de schepping. Het ganse boek door ontmoet men heilige plaatsen, die reminiscenties oproepen aan vermaarde figuren, zoals Christus en Maria, Noë, Abraham, David, Elias, Jonas, enz. De voornaamste belichaming van het mohammedaanse syncretisme is al-Hadr. Dit is een epiteton, dat « de Groene » betekent, dus een verpersoonlijking van de heroplevende aarde. Deze figuur heeft zijn christen equivalent in St.-Joris.

Hoewel de auteurs niet alle pelgrimsoorden de visu behandelen, ligt hun grote verdienste toch in het persoonlijk onderzoek ter plaatse. Dit is het juist waardoor

zij er in geslaagd zijn in de eerste plaats een leesbaar boek te schrijven. Hun taak is niet gemakkelijk geweest: herhaaldelijk stootten zij op terughoudendheid, ja zelfs vijandigheid, vooral vanwege de behoeders der heiligdommen. Nochtans waren zij voorzien van introducerende brieven van de hoogste gezagdragers der onderzochte gebieden. Zo werden zij regelmatig in avonturen gewikkeld, die bijdragen tot het beter inzicht in het wezen van de islam-wereld. Dit eerste deel is uitgroeid tot een boeiend reisverhaal met hoge wetenschappelijke standing. Wat de lezer mist is een lijst van mohammedaanse woorden met duitse vertaling, alsook een typografisch verhelderende indeling der hoofdstukken. Deze tekorten worden echter vergoed door de rijke fotografische documentatie, de uitvoerige bibliografie en een voorbeeld van een register.

W. Giraldo.

* * *

't Beertje. *Volkkundige Almanak voor West-Vlaanderen*, 1961. — Uitgegeven door de Bond van Westvlaamse Folkloristen, Brugge, 64 blz., 5 ill. Prijs: 25 F. (Te storten op P.R. n° 451.263, Bond van Westvlaamse Folkloristen, Brugge).

Van een kroostrijke familie gesproken! Dit Beertje is de 20e uit de reeks en ziet er zo gezond, zo kloek en welvarend uit als zijn 19 andere broeders. Hij brengt ons nogmaals tal van flinke bijdragen, die op één na alle handelen over de verering van het Heilig Bloed te Brugge. Hierna volgt de inhoud:

- 1) « Het Heilig Bloed te Brugge », door Jos De Smet: een geschiedkundig overzicht van deze verering.
- 2) « Volksdevotie tot het H. Bloed te Brugge », door W. Giraldo, die handelt over de huidige volksdevotie: de bedevaarders en hun handelingen, de voorwerpen die ze meedragen en de ex-voto's die ze offeren.
- 3) Over de ommegang van het Heilig Bloed op de 2e panddag (2e zondag van de oktaaf), die afgeschaft werd in 1958, publiceert M. Cafmeyer een pittige en aantrekkelijke bijdrage: « Naar 't Heilig Bloed en de pand ».
- 4) Een bedevaart te voet van Deinze naar 't Heilig Bloed te Brugge om een belofte in te lossen wordt humoristisch verteld door G.P. Baert.
- 5) Van de betreurde Maurits Van Coppenolle wordt piëteitsvol een beschrijving opgenomen van « Een H.-Bloed-Bedevaartvaantje » door kunstschilder Guillaume Michiels, ontworpen en uitgevoerd in 1945.
- 6) Daarop volgt een geschiedkundig overzicht van de ommegang van 't Heilig Bloed, afgeschaft in 1958, door H. Stalpaert en betiteld: « Kroniek van een afgeschafte ommegang ».
- 7) Dezelfde medewerker beschrijft ook beknopt « De Jubelfeesten van het H. Bloed in 1749 », naar het geïllustreerde werk gedrukt door Andreas Wijldts te Brugge in 1749: « Beschrijvinge van de vreugde-teecken en dewelke op den 3 Mey 1749 sullen geschieden in het 600-jaerig Jubilé van het H. Bloed ».
- 8) Daarna komt « Een marktlied over het H. Bloed » (± 1830).
- 9) Om te eindigen « Jantje de Lanteerneman », een dankwoord door Prof. Eg. Strubbe, hoofdman van de Bond van Westvlaamse Folkloristen, uitgesproken bij gelegenheid van de plechtige overhandiging van een gaslantaarn door de Gasmaatschappij aan het Folklore-museum te Brugge.

Een typografisch zeer verzorgde uitgave, rijk aan inhoud, waarmee wij onze Westvlaamse kollega's en vrienden hartelijk gelukwensen.

F. V. Es.

IMMERSEEL (Frans van) — Paastijdgebakken. Illustratie van de auteur. — Antwerpen, z.j. (1960). Uitg. Het Rad, Berchem-Antwerpen, 61 blz., geïllustreerd met 11 buitentekstafbeeldingen en 7 afbeeldingen in de tekst. Prijs: 35 F. (Te bestellen bij de auteur, Waterlostraat, 45, Berchem-Antwerpen).

De bekende Antwerpse glazenier-kunstschilder Frans van Immerseel, de schepper van « Cieper », de Ieperse reuzekat, en van de Zwevegense « Minneke-Poes », de ontwerper van verschillende folkloristische stoeten, o.a. van de « Festival der Vlaamse Folklore », te Assenede, waarvoor hij een nieuwe Palmpaas schiep en aldus grotelijks bijgedragen heeft om aldaar het oude gebruik van het rondgaan en zingen met de Palmpaas door de schooljeugd weer in zwang te brengen, heeft ons blij verrast met dit belangwekkend en goed gedocumenteerd overzicht van de paastijdgebakken niet enkel in de Nederlanden maar ook in de Westeuropese landen: Duitsland, Zwitserland, Oostenrijk, Frankrijk, Engeland.

Een dertigtal gebakken worden beschreven, alsook de gebruiken waarmee ze in verband staan. Vooral de Palmpaas en de Apostelbrokken van Rupelmonde worden breedvoerig behandeld.

De wel gekozen en verzorgde illustraties (foto's en tekeningen van de schrijver) maken dit overzicht nog aantrekkelijker. Een lijst der geraadpleegde werken sluit dit interessant werkje, dat wij graag aan al onze lezers aanbevelen.

F. V. Es.

In Memoriam

Ere-inspecteur Oscar VAN HAUWAERT.

(Gent, 16 mei 1868 — 11 februari 1961).

Op 93-jarige leeftijd overleed in de nacht van zaterdag 11 op zondag, 12 februari jl., in zijn geboortestad de heer Oscar Van Hauwaert, ere-inspecteur van het Rijksmiddelbaar en -hoger Onderwijs, gewezen directeur van de Rijkslagere en -middelbare normaalschool te Gent, ere-voorzitter van het Willemsfonds, gewezen gemeenteraadslid en lid van talrijke kulturele instellingen.

Zijn belangstelling op literair gebied ging eerst naar het toneel. Hij promoveerde immers in 1890 tot geaggregeerd leraar van het middelbaar onderwijs, hogere graad, aan de « Ecole Normale Supérieure des Humanités » te Luik met een verhandeling over « Het Vlaams Toneel te Gent sedert 1830 ». Zijn studie « Historisch en Critisch Overzicht van het Vlaams Toneel in de XVIIe eeuw », bekroond door de Koninklijke Vlaamse Akademie voor Taal en Letterkunde, verscheen in 1893. Hij werkte verder mee aan talrijke dag- en weekbladen, pedagogische en letterkundige tijdschriften, o.a. aan « De Vlaamse Gids », waarvan hij medestichter was.

Hij was een uitstekend, rechtvaardig, maar streng leraar, dat weten best zijn oudleerlingen aan het Ateneum te Gent, die hem dan ook diep erkentelijk gebleven zijn voor de degelijke literaire vorming die ze van hem ontvingen. Hij gaf alleen of in samenwerking een viertal bloemlezingen uit, die de studie der Nederlandse letterkunde in het middelbaar onderwijs op nieuwe banen gebracht hebben en er grotendeels toe bijdroegen de taalkennis, de literaire smaak en het schoonheidsgevoel bij de studerende jeugd te ontwikkelen.

Als toegewijde volksopvoeder toonde hij ook steeds veel belangstelling voor de volkskunde en niet het minst voor het volkslied. Onder zijn voorzitterschap en onder zijn impuls gaf het Willemsfonds talrijke liederboeken uit, met het doel het beoefenen van het volkslied te bevorderen. Geen wonder dus dat in 1932 bij de herinrichting van het Folklore-museum tot stedelijk museum hij tot afgevaardigde van het stadsbestuur bij de Beheerkommissie van die instelling werd aangesteld. Hij nam zeer actief deel aan de werkzaamheden van deze kommissie tot hij verplicht werd in februari 1958, wegens zijn hoge leeftijd, zijn ontslag in te dienen.

Zijn overlijden is een zwaar verlies voor zijn volk, dat hij steeds met zijn beste krachten gediend heeft. Wij brengen dan ook hulde aan deze begaafde en geleerde idealist en zullen dankbaar zijn nagedachtenis in ere houden.

Wij betuigen tevens onze innigste deelneming in hun rouw aan zijn beproefde kinderen en kleinkinderen.

F. V. Es.

In Memoriam

Jan Viktor DE RAEDT.

(Gent, 16/5/1883 — 26/1/1961).

Op 26 januari jl. overleed in zijn geboortestad J.V. De Raedt, bestuurslid van onze bond. Hij werd begraven in alle eenvoud en stilte, zodat wij de droeve mare van zijn overlijden slechts een maand later hebben vernomen.

Hij maakte deel uit van het Bestuur sedert 1929, bewees vele diensten bij de inrichting van onze eerste folkloristische tentoonstellingen in het gewezen lokaal van het Folklore-museum, in de Lange Steenstraat, en hielp ijverig mee aan de inrichting van dat museum. Hij was zeer artistiek aangelegd en boetseerde o.a. de afbeelding van Alfons De Cock, die prijkt op de bronzen plaat van diens monument te Denderleeuw.

Gedurende de oorlogsjaren werd hij zwaar getroffen door de vernieling van zijn rijke verzameling etnografische voorwerpen, meest uit Indonesië, en door het tenietgaan van zijn bloeiende koffie- en teehandel. Niettegenstaande dat vond deze idealist nog de moed en de tijd om in die harde oorlogsperiode, in de jaren 1941, 1943, 1944 nl., een vijftal folkloristische en kulturhistorische lezingen voor onze bond te houden.

De gezondheidstoestand van zijn blinde vrouw en andere tegenslagen waren de oorzaak dat hij in de laatste jaren geen actief deel meer nam aan onze werkzaamheden, die nochtans zijn volle belangstelling bleven genieten.

De Bond is hem zeer veel verschuldigd. Wij zullen dan ook zijn nagedachtenis in ere houden. Hij ruste in vrede!

F. V. Es.

Bibliotekiana

Door bemiddeling van Prof. Dr. De Keyser werd de Bibliotheek einde februari in het bezit gesteld van een gift gedaan door oud-rector Prof. Dr. Gillis. Alles opnoemen wat we in ontvangst mochten nemen zou ons te ver leiden. Het moge dus volstaan in een adem te noteren wat we als het belangrijkste aanzien. Van Lod. De Vriese twee werkjes : « Onder de Draeke » en « Onder de Wekkinge »; van Avanti : « Een Terugblik »; van Louis Heritier : « Populaire Geschiedenis der Fransche Omwenteling van 1848 »; van P.J. de Béranger de « Oeuvres complètes » (1847); een en ander over te Wereldtentoonstelling van 1913 met name : « Gand Exposition Organe officiel 1911-1913 »; een twintigtal almanakken; een groot aantal programma's (Grand Théâtre, Nederlands Toneel, Minardschouwburg, Groot Cirkus, enz); een niet onbelangrijke verzameling spotprenten met elektorale inslag; enkele pamfletten en officiële bekendmakingen in verband met de lokale geschiedenis. Een paar liederen die misschien wel het beschouwen waard zijn.

Als bladvulling moge ik van een van die liedjes « Gerymt en gezongen door Martyn de Weirdt » en getiteld « Vreugde Gezang op de blyde inkomste der Troepen (bedoeld de Cosakken) stemme : En doet geen overdaed » een van de zeven strofen kopiëren.

Wevers wilt al uw droefheyd staeken
spellewerksters hebt goeden moed
schippers wild alles veirdig maeken
om te bevaeren Neptunus vloed
danst hand aen hand braeve spinetten
't schynt dat een ander leven is
visschers steekt in zee met schuit en netten
brengt aen de burgers goeden vis.

De dichter-zanger besluit zijn lied met een juichkreet die hij niet onaardig in het keurslijf van een kronogram wist te prangen.

VLaenDerLanDer Weest aLLeGaer VerhcUgt
WY beLeVen nU Den tYt Van VreUgt.

Wie volgt het voorbeeld van onze twee sympatieke Gentse hoogleraars ?

M. Van Wesemael

Dienst voor Folkloristische Opzoekingen

Onderzoek naar de Sagenmotieven in het Land tussen Leie en Schelde

door

Lic. S. BOHEZ. (*)

II. TOVERWERELD.

A. Heksen.

Evenals in de andere sagenverzamelingen beslaan de heksensagen ook bij ons het grootste gedeelte. Het is een feit dat « oude, lelijke en vuile wijvekes » nog steeds als toverheksen aangezien worden. Het doet zelfs komisch aan dat sommige van onze vertelsters elkaar van hekserij beschuldigen — natuurlijk met strikte geheimhouding —. Achteraf kunnen wij wel eens de schouders ophalen maar meteen wordt het feit bevestigd dat het heksenbijgeloof op onze Vlaamse buiten nog steeds voortleeft.

Over de heksenvergaderingen zijn wij minder goed ingelicht. In alle verhalen komen zij samen aan een linde (213 - 215). Op een bepaalde plaats zijn zij met zeventien in aantal (216). Eenmaal spreekt men van een sabbat (213), doch over de eerbewijzen die zij er aan de duivel betonen of over een heksendans wordt ons geen woord gerept; alleen weten wij dat zij met den duivel omgaan en door hem betaald worden (232).

Volgens een zegspersoon komen de heksen op de vergaderingen hun wedervaren vertellen, dezelfde verteller geeft ons echter de raad dat nooit af te luisteren (215).

Misschien kan een ander detail ook wijzen op het internationaal karakter van deze vergadering?

Het staat vast dat heksen soms een luchtreis maken naar Keulen (217). Zij doen deze tocht gezeten op dikke twijgen (217) nadat zij zich met vet hebben ingesmeerd en de toverformule hebben uitgesproken « over haag en over al » (1).

(*) Vervolg van bijdragen verschenen in Oostvl. Zanten, XXXV (1960), blz. 166-182 : I. Geestenwereld. A. Watergeesten. B. Aardgeesten-Kabouters. C. Vuurgeesten; blz. 191-212 : D. Luchtgeesten. E. Plaaggeesten. F. Spookdieren; XXXVI (1961), blz. 16-34 : G. Spookdingen. H. Geesten in de gedaante van mensen. I. Terugkerende doden. J. Bespookte plaatsen. K. Voortekens.

(1) J.R.W. Sinnighe, Katalog der niederländischen Märchen-, Ursprungssagen-, Sagen- und Legendenvarianten (FF Communications — nr. 132), Helsinki, 1943, p. 85, nr. 515.

Een verkeerd uitgesproken formule kan voor de bespieder ongelukkig worden (1). De manier waarop hij weerom thuis komt lijkt ons eerder sprookjesachtig (218).

De sagen die wij opnemen onder de titel « ontmoeting met dolende toverheksen » (220 - 224) staan in nauw verband met de hogervermelde reeks over « geesten in gedaante van mensen ». Uit een paar ervan blijkt dat heksen bij voorkeur 's nachts hun werk verrichten (220, 221).

Heksen bezitten een uitgebreide tovermacht zowel om anderen kwaad te berokkenen als om zichzelf van onheil te bevrijden. Het onheil dat gesticht wordt door de zogenaamde « kwade hand » is grenzeloos. Vooral de kinderen zijn er het slachtoffer van. Veelal worden zij « de oude man » (2) gezet wat mismaaktheid en zelfs de dood voor gevolg heeft. Het staat vast dat deze ziekte vroeger veel voorkwam wegens arme en eenzijdige voeding, zoals een vertelster duidelijk zegt dat het niet « de oude man » maar « de arme man » zou moeten genoemd worden (232). Wanneer deze ziekte zich precies voordoet wanneer een onbekende of verdachte persoon in de nabijheid is geweest, besluit de bijgelovige volksmens met zijn kortzichtige logica tot het « post hoc, propter hoc » (3). Dit is trouwens de oorzaak van heel wat heksenbijgeloof. Volgens onze vertellers is het voldoende dat een toverheks in de nabijheid komt van een kind (225, 227, 230), het streelt (229) of er gebaren over maakt (228) om er haar toverkracht op uit te oefenen.

In andere gevallen is het omdat het kind betoverde melk (237) suikergoed (233) of fruit (234 - 236) (319) te eten krijgt.

Heksen kunnen zelfs grote mensen betoveren door ze slechts even in de ogen te kijken (239) of op de schouders te kloppen (241). Volgens een andere zegspersoon moet de man van de heks veel lijden omdat hij weigert van haar de toverkunst te leren (242). Wegens de reeds bovenvermelde « bauerliche » structuur van ons gebied komen er heel wat gevallen voor van « kwade hand » op stallen en dieren (243 - 250). Hierbij komt dan ook het betoveren van melk zodat er geen boter kan uit gemaakt worden (251 - 253). Drinkwater kan betoverd zijn omdat een toverheks haar klomp erin dompelt (255) en het aanraken door een heks van enkele tarwearen kan de ganse partij teniet doen (256).

De macht van het « zetten » is ook eigen aan toverheksen.

Naast ziekte en lichamelijke mismaaktheid (260 - 265) kunnen zij vlooien (257) en luizen (258, 259) « zetten » (4).

Toverheksen ontmoeten kan gevaarlijk zijn omdat zij de macht hebben om verloren te leiden (266 - 269) (5).

Sommigen bezitten ook de kracht om op grotere afstand te toveren

(1) vgl. Sinninghe Katalog, op p. 84, nr. 551.

(2) « de oude man » = rachitisme.

Wegens het ziekteverschijnsel dat het aangezicht der kinderen er ouwelijk uitziet wordt deze kwaal in de volksmond « de oude man » genoemd.

(3) vgl. Ons Volksleven, jg. VIII, p. 148.

vgl. Sinninghe, Katalog

(4) op p. 88, nr. 582

(5) op p. 87, nr. 540

(270 - 273, 283). In dit verband noteerden wij dat een heks een kind pijnigt met een wassen pop waarin zij spelden prikt (273) (1).

Aldus zijn er ook toverheksen die alles weten wat er gebeurt (283, 284).

Zij zijn voor veel mensen een plaag omdat zij hen in het werk kunnen hinderen, zij kunnen bvb. een wagen stilhouden wat echter vlug verholpen wordt wanneer de boever hardhandig optreedt (280, 281).

In een ander geval wordt zelfs de pastoor verhinderd hulp te bieden omdat de hulpbehoevende geantwoord heeft op een vraag door een toverheks gesteld (282).

« Onkruid vergaat niet » zegt men soms spreekwoordelijk. Inderdaad ook de toverheks heeft de macht om zichzelf te redden (274 - 277). In een bepaald geval slaagt zij er zelfs in de levensgeest van haar dochter terug op te wekken (278).

In deze reeks sagen komt er ook een verhaal voor dat ons de verklaring geeft van een raadselachtig volksgezegde uit ons gebied : « Wij zullen het alzo laten lijk Sale » (274). Reeds een paar malen had dit gezegde ons getroffen wegens de tot dan toe voor ons onbekende oorsprong. Heel wat zegspersonen bleven ook het antwoord schuldig. De verteller van hogervernoemde sage bracht ons uiteindelijk de uitleg ervan. Volgens hem blijkt deze Sale een toverheks geweest te zijn die — alle pogingen ten spijt — zich niet liet vastgrijpen en daarom maar best met rust werd gelaten.

In de omgeving van Huise wordt dit gezegde door de gewone volkmens nog af en toe gebruikt wanneer hij, onzeker over het mogelijk welslagen, een taak ongedaan laat. In dit verband menen wij dat alle verder betoog over het belang van de volkskunde voor de taalstudie overbodig zou worden.

Vaak komen heksen spoken in diergedaante. Zij treden meestal op in de gedaanten van katten, zowel witte (286, 292, 293) als zwarte (287, 291, 295); slechts éénmaal sprekend (298) (2).

Ook tekenden wij slechts éénmaal het thema op van de vermenigvuldigde heksendieren (290) (3).

Volgens heel wat verhalen wordt een heksendier gewond, waarna men de heks zelf ontmoet en herkent aan gelijkaardige wonden (298 - 304) (4). Aldus worden bvb. katten (298 - 302) en padden (303, 304) geslagen, ledematen afgekapt of verbrand en achteraf herkend.

Evenwel zijn er andere manieren waarop heksen zich kenbaar maken, hoewel de meningen hierover eerder uiteenlopend zijn. Volgens sommigen kunnen heksen onmogelijk de kerk betreden (305) terwijl zij elders tot in het kerkportaal geraken maar niet verder (306). Volgens anderen kunnen zij wel binnen in de kerk en worden er herkend omdat zij niet in staat zijn te biechten te gaan (307) ofwel omdat zij uit de kerk niet geraken wanneer het misboek is blijven openliggen (308, 309) (5).

(1) op p. 85, nr. 531
vgl. Sinninghe, Katalog

(2) op p. 90, nr. 602

(3) op p. 90, nr. 604

(4) op p. 93, nr. 640

(5) op p. 94, nr. 643.

Heel wat talrijker zijn de gevallen dat heksen herkend worden buiten de kerk (310 - 327). Soms worden zij aangewezen door geestelijken (310, 311), door een tovenaer (312) en elders zelfs door een gewone vrouw (313).

In enkele gevallen zijn de **verschijnselen** die zich voordoen bij het afsterven voldoende om ons van hun heksenmacht te overtuigen (314 - 316).

Meer verspreid is het thema dat een heks niet over de dorpel kan heenstappen (314, 317 - 319) of van een stoel kan opstaan (320) indien daaronder een paasnagel steekt (1).

Het is hen ook onmogelijk over een uit stro gemaakt kruis heen te stappen (321, 322). In een ander verhaal trekt de heks zich terug voor het gebed (323). Volgens enkele vertellers kan men heksen aanwijzen omwille van een mismaaktheid (325, 327) of een eigenaardige handelwijze (324, 326).

Ten slotte noteerden wij enkele gevallen waarin heksen op de vlucht slaan voor **bedreigingen** (216, 329) of overmeesterd worden door een rammeling (280, 281, 330).

De in Elsegem door iedereen gekende toverheks « lange Jeanne » werd machteloos gemaakt omdat zij in een fles gekropen was die daarna gesloten en in het gat van een boom werd geworpen (331), terwijl zij volgens een andere verteller naar de Dode Zee « vermaand werd » (328) (2).

1. Heksenvergadering :

213. Heksensabbat aan een linde. (Huise)

Op de baan van Lêe naar Eine staat er daar ievers een linde, Laries linde zeggen de mensen, daar heeft het ook nog gespoekt. Dat was op een kruispunt van vier banen en de heksen kwamen daar te gaar en ze vierden daar de hekzensabbat.

DE LONGIE Laurent, Onderwijzer, 65 jaar, OOIKE

214. Heksen worden ontmoet na hun nachtelijke bijeenkomst. (Nokere)

Felix en Tina's broer gingen ne keer naar Waregem naar den eersten trein en als ze aan M. Br. kwamen, kwam er daar een oud vrouwmens gegaan die ze kenden want zij was wreed op de naam van toveresse, en ze gingen schoon uit de weg, maar enige stappen verder kwam er alsoo nog ene gegaan die zo aardig deed, en een tuitse verder nog ene, en daarachter nog zo een rare, dat waren voorzeker allemaal toveressen die ievers te gare gekomen waren binst de nacht.

BOHEZ Zoë, Huishoudster, 73 jaar, NOKERE

(1) vgl. Sinninghe, Katalog op p. 94, nr. 646.

(2) In verband met dit laatste thema, zie ook :

— Volkskunde, jg. X, op p. 133 - 134.

— A. De Cock, *Studiën en Essays over oude volksvertelsels* op p. 259, 260).

— L. L. De Bo, *Westvlaamsch Idioticon* op p. 585.

215. **Bespieder van een heksenvergadering afgerammeld. (Heurne)**

Ik weet nog goed van enen, dat hij op nen nacht ne keer van « het Peerdeke » op Axelwalle kwam, en daar aan de kruisstraat, aan een wrede grote linde hoorde hij geklapsel, hij hield hem stil en hij hoorde dat het allemaal toverheksen waren die daar te gare kwamen en zaten te vertellen van hetgene dat ze gedaan hadden, en hij hoorde zeggen van ene dat ze naar Parijs gevlogen had en daar een rijke juffrouw betoverd had die wreed veel geld beloofde als ze kost genezen en hij hoorde zeggen waarmee dat ze kost genezen worden ook. Als hij thuiskwam vroeg hij aan zijn broer geld en hij trok naar Parijs naar dat kasteel en op drie dagen was die juffrouw genezen en hij kwam thuis met veel, met wreed veel geld. Maar als zijn broer dat gezien had ging hij ook ne keer aan die linde zitten om die toverheksen af te luisteren, maar eer dat ze begosten, gingen ze eerst ne keer kijken ofdat er niemand rond en zat en ze vonden hem, maar daar heeft hij wat slagen gehad zulle, bah ja hij.

VAN DER STRAETEN Edmond, Landbouwer, 94 jaar, HEURNE

216. **Heksenvergadering uiteen gejaagd. (Eine)**

Baaske de Rijcke kwam langs zijne kouter gewandeld 's avonds en als hij aan de linde kwam zag hij daar zeventien toveressen staan die daar vergaderden. Baaske maakte hem zodanig kwaad als hij dat zag en hij zei: « Ge moet uitscheiden met al ulder vuiligheid te strooien of 'k ga ulder allemaal publiek kenbaar laten maken vanaf de preekstoel, » en ze waren allemale weg.

BOUCKAERT Achiel, (Bavo) Werkman, 85 jaar, EINE

2. **Heksenrit :**

217. **Toverheksen vliegen door de lucht naar Keulen. (Ouwegem)**

Ik heb mijn vader altijd horen vertellen dat er hier in zijnen tijd veel heksen waren en ze gingen de dikste wissen van de mandemaker pakken, ze zetten ulder daarop en ze vlogen alzo door de lucht naar Keulen.

MOERMAN Leonie, Huishoudster, 78 jaar OUWEGEM (Eke)

218. **Verkeerd uitgesproken toverformule. (Bevere)**

Daar was hier een plaatse waardat moeder en dochter alle twee toveressen waren en er ging daar enen te vrijinge. Hij trok daar op nen avond naar toe maar als dat alzo een kwartje voor den twaalven werd moesten zij alle twee voort. De oude, zette hem op een ezelke en in ene sprong was hij thuis. Maar nu, hij kreeg dat in de gaten dat er daar iets niet juist en was en 's anderendaags trok hij daar weer naar toe maar hij stak hem ievers weg. Als dat weer een kwartje voor den twaalven wierd, zag hij dat ze daar ne pot pakten van een planke langs de schouw en dat zij ulder wezen overstreken met dat dings. Daarachter gingen ze alle twee buiten en ze zeiden: « Over haag en over al » en ze waren weg. Maar hij had dat goed afgekeken en hij deed dat ook, hij wreef zijn wezen ook in met dat vet, hij ging buiten

en hij zei : « door haag en door al » en hij kwam ginder ook toe bij ulder op ne knok, maar hij was door al de hagen gesleept en hij was heel geschonden. Als hij ginder nu was zette de oude hem weer op een ezelke en op drie sprongen was hij weer thuis.

ARNOE Victor, Landbouwer, 67 jaar, BEVERE (Ooike)

219. Toverheks verplaatst zich vlugger dan de trein. (Eine)

Ik heb nog gehoord dat er ne keer ne hele groep op bedevaart ging naar Lourdes, ze moesten in Eine op den trein stappen en langs de trein stond er daar ook een toverhekse van Eine te kijken . . . maar nu, als ze in Lourdes kwamen en ze stapten uit de trein dan liep die toverheks daar ook al, zo, het moet wel zijn dat zij haar veel rapper kost verzetten.

MOENS Hortence, Huishoudster, 80 jaar, NAZARETH (Astene)

3. Ontmoeting met dolende heksen :

220. Dolende toverheks antwoordt op een gestelde vraag. (Nokere)

Daar waren bij ons ne keer twee mannemensen voortgegaan, het was toch al laat in den avond, en ze waren Treze de toverhekse tegengekomen, zij vroegen haar wat dat zij dan nog langs de baan liep al doen en ze zei : « Den dag is voor u, de nacht is voor mij ».

ANSELIJN Leontine, Huishoudster, 86 jaar, NOKERE (Wannegem-Lede)

221. Variante. (Moregem)

Hier een beetje verder in de Diepestraat was er sprake dat er daar regelmatig juffrouwen rondliepen. Op ne zekeren avond kwamen er ne keer twee mannemensen langs daar gegaan en ze kwamen die juffrouwen tegen. Ze wilden ulder ne keer stout gebaren en ze vroegen ulder wat dat ze op also een uur daar nog liepen al doen. Maar mee een zware stem antwoordden die juffrouwen : « Den dag is voor U, maar de nacht is voor ons ».

VERSCHUEREN Eugenie, Huishoudster, 82 jaar, MOREGEM (Nukerke)

222. Toverheks ontmoet. (Wannegem-Lede)

Dolf B. . . en Achiel B. . . waren te onzent ne keer voortgegaan op nen nacht en als ze een tuitse gegaan hadden kwam er een vrouwmens achter ulder gegaan met ne mantel op, ze gingen trager maar zij en kwam nooit bij en zij waren zo schui omdat zij altijd meeinging en omdat zij nooit goed kosten zien wat dat het eigenlijk was en ge moogt nu nog vragen, ze zullen u dat juist also vertellen, en dat « was alleszins een toverhekse » zeiden ze.

ANSELIJN Leontine, Huishoudster, 86 jaar, NOKERE (Wannegem-Lede)

223. Een dolende toverheks mag men nooit in de ogen kijken. (Petegem)

Als wij kleine waren, Rika C. dat was ook een toveresse. Als wij daar passeerden en we zagen haar, wij en zouden in haar ogen niet durven kijken hebben want de mensen zeiden dat ze kost toveren, maar het was een rare want zij liep 's nachts op de mensen ulder hof ook.

VEYS Helena, Huishoudster, 62 jaar, PETEGEM

224. Toverheks woont in een boom. (Kruishoutem)

Als ge van « 't Sterreke » naar « De lieve Dochter » gaat, stond er daar in den tijd ne groten beukboom van wel drie, vier meters omtrek en 't was daar een gat in van onder en dat wierd dan gezeid dat meetje T., dat was een toveresse, daarin woonde.

VAN ASSCHE Désiré, Timmerman, 84 jaar, WAREGEM
(Kruishoutem)

4. Heksenmacht :

a) De kwade hand :

1° Betoverd mensen :

225. Toverheks betoverd een kind zodat het sterft. (Wannegem-Lede)

Daar in dat bedde — waardat ik gemaakt ben, geboren ben en waar dat ik heel waarschijnlijk zal sterven — ewel, in dat bedde heeft Treze D. B. een klein kindeke bij ons dood betoverd en dat is echt gebeurd. Het was binst de nuchtermesse, ons peer was alleen binst dat ons moeder naar de messe was, en almetnekeer kwam Treze D. B. binnen om haar kloefleder aan te kloppen, maar zonder vragen ging zij in de kamer bij het bedde waardat het kleintje lag, of dat zij iets gezeid had tegen dat kind of dat zij het iets gegeven had, ik en weet het niet maar van als dat ze voort ging en heeft dat kind niets anders gedaan dan geschreid. Moeder kwam thuis « Ewel, wat is dat hier » zei ze « heeft Treze D. B. hier misschien binnen geweest? » — « Ach ja's » zei vader — « Och, ons kind is betoverd » riep moeder. Vader trok zere naar de pastoor en zei dat het kind betoverd was en hij zei dat de pastoor ne keer moest komen. Hij kwam en ons vader zei dat hij Treze D. B. ging doodslaan en de pastoor zei daarop — dat was zijn woord — « Enfin Van de Walle en doe dat niet, maar 't en zal bij u toch niet meer gebeuren ». Ewel dat en was toch ook maar raar gezeid ook eh? Dat kindeke was ondertussen gestorven maar 't en heeft bij ons toch niets meer gebeurd en Treze en heeft nooit meer in huis geweest.

VAN DE WALLE Henri, Seizoenarbeider, 86 jaar, WANNEGEM-LEDE

226. Kind betoverd door toverheks. (Oudenaarde)

Wij zijn ook nog bij de paters geweest voor een kind dat ziek

was, en wij peisden toch ook dat het iets gezet was, wij moesten een noveen doen van negen dagen en de negenden dag — daar stond op 't kaske een flasselke met wijwater en een palmtakje daarin — en dat flasselke sprong kapot waardat het stond en dat kind is dan toch nog gestorven.

WARRIE Julienne, Huishoudster, 63 jaar, OUDENAARDE

227. Toverheks durft niet meer in het huis komen waar ze een kind betoverde. (Mullem)

Daar heeft hier nog een toverhekse geweest ook, want waar dat ze om melk ging heeft ze daar nog een kind betoverd, ze kwam om melk en ze ging voort en als ze aan den draaiboom was — dat was dan nog veel de gewoonte van nen draaiboom in plaats van een hekken — dan keerde ze weer en ze zei : « Oei, oei, ik heb ulder kind nog niet gezien » en ze keerde weer om dat kind te zien maar als ze dan weer om weg was, begost dat kind te schreien en het wierd zo slap zodanig dat ze naar de paters gingen en ze kregen daar een relikwie maar het was al te late, dat kind was al gestorven, maar die tovermete en moest 's anderendaags geen melk meer hebben, zij en kwam niet meer.

WANDELS Hilarie, Huishoudster, 86 jaar, MULLEM (Huise)

228. Toverheks betovert een kind door er gebaren over te maken. (Nazareth)

Hier hebben er ook nog veel toveressen geweest, ik heb ook nog gehoord van ene die hier een kind betoverd had, zij had daar toch geweest en daar over dat kind wat gebaren staan maken en het was betoverd, den deken is er dan nog bijgekomen en heeft het belezen en het is toch gebeterd ook.

SIMOENS Albert, Winkelier, 79 jaar, NAZARETH (Asper)

229. Toverheks betovert kind door het te strelen. (Bevere)

Ik heb nog een vrouwmens gekend dat naar Bevere ging, naar de kermis en zij had haar kind mee, en daar op de kermis had er toch ook een oud meetje dat kind gestreeld en als zij er mee thuiskwam was dat kind zo slap en 't en deed niets anders dan schreien, het was ook betoverd.

ANSELIJN Leontine, Huishoudster, 86 jaar, NOKERE (Wannegem-Lede)

230. Toverheks betovert een kind door in zijn nabijheid te komen. (Huise)

Daar is hier een vrouwmens dat vroeger geweldig op den naam was van toverhekse, dat was alzo een lelijk vrouwmens en de mensen staken hun kinders weg als ze kwam en dat was meest omdat ze ne keer in een huis geweest had en van zohaast dat ze voort was viel dat kind daar in de diksessen en dat was meest alzo gekomen dat zij op de naam gekomen was van een toverheks. Dat vrouwmens leeft

nu nog maar dat en wordt van haar nu niet meer verteld, want die tijden zijn toch heel veranderd.

TRAEST Michel, Onderwijzer, 54 jaar, HUISE

231. Variante. (Bevere)

Mete B. was hier bij de mensen ook wreed op de naam van toveresse, zij was daarvoor gekend dat zij de mensen alle soorten on-aangenaamheden aandeed, en ze betoverde wreed vele de kleine jongens waardat zij in huis ging.

RAPPOYE Adolf, Machinist, 72 jaar, BEVERE (Waregem)

232. Toverheksen worden betaald door de duivel. (Asper)

Toveressen, dat waren er die met den duivel omgingen en van hem geld kregen zoveel ofdat ze wilden maar zij moesten de mensen kwaad doen. Als er voortijds een kind betoverd was zeiden de mensen daartegen dat het « den oude man » was, maar de mensen die er niet aan geloofden zeiden dat het « den arme man » was, ah ja, dat was dan meestal van armoede ook, dat was dan nog zulk genen tijd gelijk nu, maar de mensen zeiden dat het betoverd was.

GEVAERT Marie, Huishoudster, 88 jaar, ASPER (Zingem)

233. Toverheks geeft de kinderen betoverd suikergoed. (Heurne)

In den tijd gaven ze, als ge naar de winkel gingt, alzo van die bezekes toe, ewel, daar was hier een toverheks die al die bezekes spaarde en ze dan aan de jongens gaf, maar ze had ze eerst betoverd en ik heb er vele gekend die daarvan te nietgegaan zijn. Bah ja ik.

VAN DER STRAETEN Edmond, Landbouwer, 94 jaar, HEURNE

234. Toverheks betovert een kind door het een betoverde appel te geven. (Eine)

Als mijn wijf nog een kind was kwam zij tegare met een ander kind, dat een jaar jonger was dan haar van de schole en langs de weg kregen zij nen appel van een wijveke en ze deelden hem en aten hem op langs de weg, maar dat meiske dat bij haar was wierd zo slap en het kwam zodanig ver dat mijn wijf haar moest dragen en als zij er mee naar huis ging vroeg haar moeder : « Wat is dat nu, wat hebt gij gegeten ? » en mijn wijf zei : « Nen appel dat wij gehad hebben van een wijveke ». Jaja, maar dat kindeke is er van gestorven en mijn wijf heeft van niks meer geweten. Iewel hoe verstaat g'u daaraan ?

VERBEKE Edmond, Werkman, 80 jaar, EINE

235. Toverheks geeft iemand een betoverde peer. (Oudenaarde)

Er was daar ievers een huis waardat het kind aan de deur speelde en die mensen waren al achter aan het werk en als ze in huis kwamen zagen zij dat kind daar op de tafel geleund liggen en langs hem lag er een klokhuis van een peer, dat was ook ene die daar binnen geweest had, ofwel aan de deur dat kind een peer gegeven had die betoverd was.

WARRIE Julienne, Huishoudster, 63 jaar, OUDENAARDE

236. Variante. (Elsegem)

Daar heeft hier ook nog een vrouwmens geweest en zij was ook op den naam van een toverhekse, ik heb pertank dat vrouwmens gekend en ik en weet niet of dat er daar iets van waar was, maar zij had nog vele de gewoonte van als zij bij de mensen ging nen appel of een peer mee te doen voor de jongens, maar zij zouden dat niet durven opeten hebben.

BEYAERT Marie, Huishoudster, 78 jaar, ELSEGEM

237. Toverheks geeft betoverde melk aan een kind. (Nokere)

Treze, dat was al een wreed vrouwmens, ze zou de mensen kwaad gedaan hebben, en vooral de kleine jongens, ze kwam naar onzen sedert dat we in Nokere woonden, en daar was dan nog een klein kindeke en ze zei: « O, dat is een braaf kindeke, wil ik het morgen ne keer wat melk brengen? » en 's anderendaags kwam zij met melk, maar dat kind wierd zo slap of een sleunse... oh jongen, voortijds bestond er al spokerij, maar dat is toch voor 't grootste deel gedaan geweest sedert dat ze de evangelie nog lezen op het einde van de messe.

ANSELIJN Leontine, Huishoudster, 86 jaar, NOKERE (Wannegem-Lede)

238. Toverheks betovert een vrouw. (Kruishoutem)

Mete C. was dan nen tijd bij hare zoon in Kruishoutem, en ik moest daar ne keer dicht tegen naar de kermis gaan en ik wierd daar zodanig slecht dat ik moest op het bedde gaan liggen en ze zeiden allemale dat ik iets gezet was van mete C., want als zij het op de beesten niet deed of op degenen die ze kende, dan zette ze de vreemdelingen ook alles.

ANSELIJN Leontine, Huishoudster, 86 jaar, NOKERE (Wannegem-Lede)

239. Variante. (Wortegem)

Als ik minder was, ging ik mee met moeder bij een oud wijveke dat ook wat meer kost, en als wij daar waren moesten we ons bijzetten en eten, en ik at daar juist recht tegenover haar en zij zat zodanig in mijn ogen te kijken dat ik niets en kost eten, dat en wilde niet binnen, jamaar, ik wierd dan nog ziek ook.

NOLF Celina, Huishoudster, 52 jaar, WORTEGEM

240. Toverheks betovert een man. (Heurne)

Op datzelfde hof waardat ik daar dan was, was er daar enen die zo mager wierd en hij had pertank nen buik gelijk een kaffiekanne. De boerinne zei dat hij in de voornoene en in den achternoene om ne pot bier moest komen met een ei daarin geklutst en dat hij veel meer moest eten. Hij deed dat, hij kwam in de voornoen altijd van het land om rond den tienen nog wat te eten maar hij wierd nog veel magerder, ewel dat was ook van dezelfde.

DEGROTE Jan, Landbouwer, 80 jaar, HEURNE (Zingem)

241. Variante. (Heurne)

Daar was ne keer ne vent die nen boom gekocht had en dien boom deed dienst als paal, maar nu als hij begost dien boom uit te doen, kwam er een toveresse bij hem « Ah, » zei ze, « ge moet dien boom laten staan » — « Eh bah'k en doe, » zei die vent, « ik heb dien boom gekocht en ik doe hem uit », en ze stonden daar te kijven dat het wreed was en die toveresse ging voort, « Maar, » zei ze, « ik zal u nog wel vinden, » en ze klopte op zijn schouder, maar geloof mij, seditdien en heeft die vent geen uur meer gezond geweest en als hij in zijn bedde lag, zag hij al over ander dag die toveresse op de trap komen, en hij noemde ze aan zijn vrouw en dat was pertank meestal een zwarte katte dat hij zag lopen, maar hij wist ze goed te noemen.

XXX

242. Toverheks doet haar man lijden die weigert de toverkunst te leren. (Eine)

Die toveresse in Eine wilde dat aan hare vent ook leren, zij wilde die kunste aan hem ook overzetten, maar hij wilde niet omdat hij dan naar de kerke niet meer en most gaan, maar hij heeft daarvoor veel moeten afzien van haar.

CEUTERICK Marie, Huishoudster, 83 jaar, OUDENAARDE (Eine)

2° Betovert stallen en dieren :

243. Toverheks betovert dieren. (Zingem)

Bij mijn nonkel kwam er ne keer een vrouwmens van Eine en ze bleef daar zitten totdat het al avond was en als zij dan naar huis moest, vroeg ze iemand mee om hare pak te dragen; mijn nonkel kwam mee tot in Heurne met die pak, maar ze vroeg om nog een tuitse verder mee te gaan en hij deed dat, maar onderweg had zij hem al een snuifke gegeven, hij had er eentje gepakt, maar algauw laten vallen. Maar als hij thuis kwam vertelde er iemand dat hij mee geweest was met de grootste toverhekse die er te vinden was en dat hij de gevolgen wel zou mogen dragen hebben. Nu de zondag daarop moest de koe kalven en het kalf en de koe waren niet al te goed. Mijn nonkel peisde direkt op die toverhekse en hij ging die week naar de messe en daarachter bij de paster in de sakristij. Dezelfde dag nog kwam de paster bij hem en vroeg om alleen te mogen zijn in de stal en als hij weerkwam was zijn haar nat van het zweet en hij zei : « De koe zal er waarschijnlijk doorkomen, maar voor het kalf valt er nog te vrezen » en hij vroeg om een noveen te beginnen. En de negende dag was de koe genezen en het kalf stond ook recht maar het gaf ne schreeuw en het viel dood, en iedereen zei toch dat het de schuld was van die toverhekse en hij had pertank dat snuifke laten vallen, maar ja, hij had toch die pak gedragen en de mensen zeiden dat het al genoeg was.

DE JAEGER Marie, Huishoudster, 83 jaar, ZINGEM (Heurne)

244. **Variante. (Wannegem-Lede)**

Treze D. B. woonde waardat D. L. nu dood is. Maar dat was een echte toverheks die vele kost. Ze ging ne keer te W. op het hof, waardat ze daar ook niets van geloofden, maar Treze en ging maar ne keer naar de koestal, maar zij en kregen toch zeker geen melk meer. T. was zodanig kwaad dat hij ze bijna de kop insloeg.

VAN DE WALLE Henri, Seizoenarbeider, 86 jaar, WANNEGEM-LEDE

245. **Variante. (Wortegem)**

T. V. had een wreed schone veerze en op nen dag kwam er toch ene op 't hof gegaan en ze vroeg om die schone veerze ne keer te zien. T. was preus om die schone beeste te tonen, maar als zij voortging, och, ze was nog maar rest buiten het hekken of die veerze legt haar neer in 't gers en ze gaat dood.

BEYAERT Sylvie, Huishoudster, 88 jaar, NOKERE (Wortegem)

246. **Toverheks durft niet meer in huis komen waar zij een dier betoverde. (Zingen)**

Daar kwam te onzent ne keer een vrouwmens binnen en ze vroeg wat eiers, zo, ik gaf haar dat en zij betaalde en ging voort. Als ze nu weg was, trok ik naar de koestal om de veerze te gaan melken, en ik en zat daar nog niet lang of zij was daar weer en zij stond al direkt bij mij in de koestal. « Oh, » zei ze, « ik en wist niet dat gij twee koeien hadt, gij zoudt mij dan toch wel uw geitje moeten verkopen ». « Bah 'k en doe, » zei ik, « en het geeft juist zoveel melk ». Zij en klapte daar niet meer van en vroeg nog nen halve kilo boter. Ik ging in huis en gaf haar die boter, alhoewel dat ik er al niet veel meer en had. Maar zohaast dat zij weg was kwam nonkel Leo in huis. « Jaja, » zei hij, « gij betrouwt de mensen veel te ver, gij zult wel ne keer een perte tegenkomen ». Maar 't en duurde niet lange, de zondag nadien en had ik al geen beetje melk meer van dat geitje en dezelfde avond lag het al dood, maar ik en heb sedertdien dat vrouwmens niet meer gezien, het moest wel zijn dat zij er schuld aan had en schui was om nog binnen te komen.

DE JAEGER Marie, Huishoudster, 83 jaar, ZINGEM (Heurne)

247. **Eigendom van een toverheks in huishouden brengt ongelukken. (Asper)**

Als ik kleine was, ging L. ne keer weg met den trein en als zij hier was kwam zij binnen om geld voor haren trein te betalen en ze gaf wat goud in pand — want zij droeg altijd veel goudwerk — maar wij en hebben daar toch ook niet wel mee geweest in ons beesten, zolang dat dat goud hier in huis was.

VAN HEUVERSWYN Omer, Landbouwer, 58 jaar, ASPER

248. Toverheks betovert een hoeve. (Heurne)

Sophie d. B. dat was ook een toverhekse. Ze had ne keer op een hof geweest en dat daar betoverd, en 's nachts was er alzo een wreed lawijt op de zolder, 't was gelijk dat er daar mee nen hamer gesmeten wierd, en de koe die moest kippen dien nacht, en kost niet meer rechte. . . die mensen gingen naar de paster en hij heeft overal rond geweest in de stallen, maar daar most niemand buiten van de pastoor en tegen 's avonds liep het al weer goed.

VAN DER STRAETEN Edmond, Landbouwer, 94 jaar, HEURNE

249. Variante. (Mulle)

Op L's hof spookte het ginder ook. 's Nachts wierd er daar op de zolder gelijk altijd gestampt en gepompt en ze hadden daar veel ongelukken op de beesten en het was zelfs ne keer dat de koeien geen melk meer en gaven, maar dan zijn ze naar de paters gegaan.

DE MEYER Evarist, Seizoenarbeider, 71 jaar, HUISE (Zingem)

250. Kot betoverd door een toverheks. (Zingem)

Hiernaast was er ook een vrouw die zei dat haar konijnenkot behekst was, want ze had altijd voort ongelukken en ik zei haar : « Ontsmet ne keer goed uw kot en 't zal wel gedaan zijn », maar ze was kwaad en zij zei dat het toch niet en hielp en dat het vast en zeker behekst was en ze heeft daarvoor ne pater laten komen die het moest belezen en sedertdien heeft het gedaan geweest, zei zij.

HEIRWEGH René, Onderwijzer, 55 jaar, ZINGEM (Zelee)

3° Betovert voedingswaren :

251. Toverheks betovert melk. (Wannegem-Lede)

Daar heeft hier in Leê ook nog een andere geweest die maar nen aardigen naam en had. Bij den boer waardat ze om melk ging bracht ze ook het kwaad binnen, want hij kost geen boter meer kernen. Op ne keer kwam ze om melk en vroeg naar boter. « Ik heb gene, » zei den boer. 's Anderendaags als ze weer naar boter vroeg smeed den boer haar buiten en ze ging voort. Den dag daarachter vroeg ze weer boter. « Ik en heb er nog gene », zei den boer, maar dezelfde dag trok hij naar de paters naar Gent. Deze dan zeiden dat, als ze om melk kwam, dat hij moest water in haar kanne doen met wat wijwater daarbij. 's Anderendaags kwam ze om melk en den boer deed water en wijwater in haar kanne gelijk dat de paters gezeid hadden en ze vroeg weer om boter. « Ik en heb gene, » zei den boer en daarop zei ze : « Morgen zult gij er wel hebben », en ze ging voort, en 't was waar, 's anderendaags had hij boter en 't en heeft daar nooit niets meer geweest, en ze kwam nog altijd voort om melk en boter maar de paters hadden gezeid dat zij altijd aan de deur moest blijven staan.

CLAUWAERT Remi, Hovenier, 75 jaar, WANNEGEM-LEDE
(Huise)

252. Variante. (Ouwegem)

In den tijd dat ik te Cauwenberge's werkte heeft het daar ook nog twee keer voorgevallen dat ze geen boter en kosten kernen, en ze peisden ook dat het de kwade hand was en ze gingen naar de paster en het heeft sedertdien gedaan geweest.

DE LAPORTE Herman, Landbouwer, 59 jaar, OUWEGEM

253. Variante. (Huise)

In Huise heeft er daar ook nog enen gewoond op dat hof, waar dat B. nu woont, en 't was daar dan ook wreed sprake dat het spookte. Roze K. woonde bij hem, dat was also een lelijk vuil wijf en ze mosten al kernen wat ze wilden, z'en kregen geen boter. « 't Moet hier toch wat omme gaan », zei hij en hij trok naar de bruine paters van Gent, daar vertelde hij alles, de pater pakte ne groten boek en begost hem te ondervragen : « Zijt gij jong ? » — « Ja ». — « Wel als gij thuis komt kuist gij zelf ne keer uw kern en 't zal wel gedaan zijn », en hij deed het en 't was waar ook.

CLAUWAERT Remi, Hovenier, 75 jaar, WANNEGEM-LEDE
(Huise)

254. Toverheks betovert smout. (Zingem)

Daar was hier nog een oude in Zingem — Melanie heette ze — en de mensen zeiden daartegen de toverhekse, dat was al een oude en zij en had maar rare manieren, want zij ging ne keer naar de slachter en er stond daar juist een vrouwmens dat smout kocht en Melanie draaide daar hare vinger in om hem af te likken, maar 's anderendaags stond dat vrouwmens daar weer met dat smout, zij en moest er niet van hebben omdat er een toverhekse van gepakt had.

VAN LANCKER Marie, Huishoudster, 81 jaar, ZINGEM

255. Toverheks besmet water. (Wortegem)

In den tijd kwamen er al onzen veel schooiers, dat was gewoonlijk den dinsdag; het was ook op also nen dag dat er ene van Ooike kwam, maar wij hadden juist niet veel water in de pompput en wij hadden het water van de gracht afgedamd, en als de die van Ooike daar voorbij kwam, pakte ze haar kloefe uit en pletste ermee in het water, maar ons kalvers die van dat water gedronken hadden, gingen allemaal te niet, ze reden de muren op en vielen dan dood.

BEYAERT Sylvie, Huishoudster, 88 jaar, NOKERE (Wortegem)

256. Toverheks betovert tarwe op het veld. (Heurne)

Mijn nonkel was ne keer bezig met wat kruid te trekken in zijn tarwe, en almetnekeer kwam er daar een wijveke aan de scheidvoor. « O, wat schone tarwe, » zei ze en ze pakte er ne keer aan en 's anderendaags was het al masker.⁽¹⁾ Mijn nonkel ging naar de paters en ze moesten alemale negen dagen lezen en van den tweeden dag was het al weer tarwe.

VAN DER STRAETEN Edmond, Landbouwer, 94 jaar, HEURNE

(1) Masker (masscher) = graanziekte, vooral van tarwe, door een schimmelplant veroorzaakt (*Tilletia caries*).

b. Macht om een bepaald werk uit te voeren of onuitvoerbaar te maken :

1° Macht van het « zetten » :

257. Toverheks zet vlooien. (Nazareth)

Wij hebben thuis ne keer vlooien gezet geweest, daar had te onzent een wijveke geweest en op onze zolder dat zat daar vol vlooien, en bijten dat ze deden, en als wij op de zolder gingen dan sloofden wij ons broek op tot hier en als we weerkwamen moesten wij ons kleren uitdoen om die vlooien te pakken en wij hebben ze dan in één keer kwijt geweest ook.

NACHTERGAELE Aloïs, Werkman, 92 jaar, NAZARETH

258. Toverheks zet luizen. (Bevere)

Ik weet er nog van dat Mietje, de toveresse, ne keer in een huis ging waardat er een kind was en achter dat zij voort was, zat het daar overal vol luizen.

ARNOE Victor, Landbouwer, 67 jaar, BEVERE (Ooike)

259. Variante. (Asper)

Ik heb hier nog een vrouwmens horen vertellen dat er een toveresse bij haar kind geweest had en dat zij het vol luizen gezet had, het zat rondom vol luizen die met ulder gat omhoog zaten.

DE MEULEMEESTER Margaretha, Huishoudster, 64 jaar, ASPER

260. Toverheks zet iemand een bult. (Huise)

Daar was hier een oud mens en daar wierd ook veel kwaad van verteld dat het een toveresse was, en daar waren er die zeiden dat het alleszins waar was, want zij had een meiske van daartegen nen bulte gezet, zeiden ze.

DIIONDT Remi, Voerman, 78 jaar, HUISE

261. Toverheks zet « de koek en het hertegespan ». (Oudenaarde)

Daar was ene die bij haar familie kwam, maar zij en waren niet thuis, en ze ging binnen in het huis daarnevens, en ze vroeg voor haren boterham op te eten, maar nu, er was daar een manneke van een drie jaar en half. « Och », zei ze, « dat is een schoon manneke, eh, ik heb hier nog een koeke zitten voor U », en ze gaf het ne koeke, maar 't kind wierd daarvan ziek en het was « de koek en het hertegespan » gezet.

VERCRUYSSSE Alice, Huishoudster, 71 jaar, OUDENAARDE
(Brugge)

262. Variante. (Heurne)

Als ik ne jongen van een jaar of dertiene was, hewel, ik werkte dan te X, en er was daar ook een kind dat betoverd was en ze gingen

er mee naar de broeders en daar hadden ze ne paasnagel gekregen die zij onder de deure moesten steken en de broeders hadden gezeid : « Morgen zal er een vrouw komen die in huis niet zal kunnen ». Zo, dat was goed. 's Anderendaags bleven de drie zoons bij ulder vader thuis en almetnekeer komt er daar op 't hof een vrouwmens gegaan met nen aker aan haren arm, zij kwam tewege binnen maar als ze aan de deure was, zij arreteerde, en ging tot aan de venster en ze klopte er ne keer op en ze vroeg : « Hewel, hoe is't met 't kindeke ». En die vader was zodanig kwaad, en als het niet geweest was van zijn zoons, hij vermoordde ze. Maar dat kind is toch gestorven, zij had het de koek gezet. Ja, dat is echt gebeurd.

DEGROTE Jan, Landbouwer, 80 jaar, HEURNE (Zingem)

263. Variante. (Ouwegem)

Ik heb hier nog een wijveke gekend dat kost toveren, zeiden de mensen, en ik weet er toch nog goed van dat er tegen haar nog een proces ingespannen heeft geweest, omdat zij iemand de « koek en het hertegespan » gezet had.

XXX

264. Toverheks zet een perel op het oog. (Zingem)

Ewel daar was hier voor veel jaren toch ook een wijveke dat kost toveren, want ik kreeg alzo ne keer ne perel op mijn oog, en dat was doordat ik bij dat wijveke nen druppel gedronken had, en als ik er mee bij den dokter ging en ik zei hem dat, dan zei hij toch dat het raar was, en 't en wilde maar niet beteren, en 't en heeft maar gedaan geweest met een noveen te doen voor O. L. Vrouw van Lourdes in Oostakker.

VAN LANCKER Marie, Huishoudster, 81 jaar, ZINGEM

265. Toverheks kan de perels van de ogen lezen. (Petegem)

Hiernevens heeft er ook nog een wijveke gewoond en ze koste de perels van de mensen ulder ogen lezen, ja ja, onzen baas was schui van dat wijveke; vroeger bestond dat allemaal, dat ze de mensen een ziekte of ander kwaad kosten afpakken, maar ze moesten dat dan op nen anderen overzetten.

DE WAELE Emma, Huishoudster, 68 jaar, PETEGEM

2° Toverheks leidt iemand verloren :

266. Toverheks leidt een man waarheen zij wil. (Nokere)

Op nen avond — maar dat is veel jaren geleden — ging er hier ne keer enen naar Kruishoutem, te voete, — in dien tijd was dat allemaal te voet — maar hij en was nog niet wreed ver of er komt daar een vrouwmens gegaan. « Waar gaat gij naartoe? » zei ze. « Eh, mijne weg, » zei hij. « Gij zult gaan waardat ik ga, » zei ze, « volg mij in mijn voetstappen, » en hij moest altijd voort achter trekken, maar als hij

daar aan de beke kwam, waardat er een grote buis onder de baan loopt, dan kroop hij in die buis en hij peisde dat zij het niet gezien had, maar als hij daar al bijna een uur zat en dan uitkeek, stond madam daar toch nog wel, zeker. Jamaar, zijn broer is dan nog mogen om den deken gaan in Kruishoutem of anders en kost er hem daar niemand uit verlossen.

LIETANIE Marie, Huishoudster, 74 jaar, NOKERE (Moregem)

267. Toverheks leidt iemand verloren. (Eine)

Ik ging ne keer naar Halle met mijn maat en daar waren al twee andere een heel eind voor ons vertrokken en wij kwamen ginder nog nen dag eer toe dan zij, maar dat kwam doordat zij te Eine Treze D. B. tegengekomen waren, en zij had met ulder gesproken en zij had ulder verdoold geleid, jaja, want dien enen ging al voor zijne veertigste keer naar Halle.

GEVAERT Kamiel, Landbouwer, 80 jaar, KRUISSHOUTEM
(Wannegem-Lede)

268. Variante. (Kruishoutem)

Te Stapletons waren er ook twee die wat kosten, en dat waren pertank wrede rijke, want die kouter « de konijntjes » tot in Kruishoutem was heel van ulder, maar het waren ook toveressen. Ze zetten ook dikwijls wat en ik heb dikwijls gehoord dat zij iemand kosten doen rondlopen en dat hij de weg niet meer weer en vond en altijd op dezelfde plaats uitkwam.

VAN DEN BROECKE Emma, Huishoudster, 77 jaar, NOKERE
(Wannegem-Lede)

269. Toverheks doet iemand ronddolen. (Ouwegem)

Mijn vader heeft dat dikwijls verteld dat hij nog van de mare bereden geweest heeft. Dat was ne keer op nen avond en hij was also een lelijk wijf tegengekomen die gene goën avond gezeid had en hij was misleid, hij vond zijne weg niet meer, en hij heeft dan naar de paster geweest en de paster heeft hem overlezen en hij heeft het sedertdien niet meer gehad.

MOERMAN Leonie, Huishoudster, 78 jaar, OUWEGEM (Eke)

3° Toveren van op afstand :

270. Toverheks en tovenaars doen bij het voorbijgaan de lamp uitgaan. (Mullem)

Voortijds gebeurde het dat, als de mensen 's avonds zaten te spinnen — en dat was dan nog in den tijd van de olielampen — dat, als er een toveresse of nen tovenaars passeerde, dat de lamp dood ging en dat ze niet meer en kosten voortwerken.

DE GHEYN Marie, Huishoudster, 90 jaar, MULLEM
(Wannegem-Lede)

271. Toverheks doet een stel teljoren aan stukken vallen. (Ooike)

Op nen noene zaten wij ne keer te St. Wij hadden daar wat weest helpen, en mete C. kwam op het hof gegaan, alzo... (maakt gebaar met hand alsof men een figuur in de ruimte beschrijft) en de boerin had juist de telloren van de tafel gepakt en ze ging er mee naar het schotelhuis en al de telloren vielen uit haar handen en ze waren alle twaalf in kleine stukskes en mete C. was niet meer te zien.

DEWAELE Maria, Huishoudster, 83 jaar, NOKERE

272. Lichaam van een toverheks blijft levenloos. (Eine)

Treze St., dat was een kwade toveresse, en dat gebeurde dikwijls dat er in haar geen leven meer te zien was en de mensen zeiden dan dat het was als ze ievers verre gaan toveren was.

CEUTERICK Marie, Huishoudster, 83 jaar, OUDENAARDE (Eine)

273. Toverheks pijnigt iemand door in een wassen pop te prikken. (Elsegem)

Fiete C., een oud vrouwmens, dat was een toveresse, zij had een wassen puppe en spellen. Ze kwam eerst naar uw huis en ze vroeg ne keer om 't kleinste kindeke te zien en ze maakte daar wat kruiskes over en ze streeelde het ne keer. Maar als ze dan thuis was pakte ze haar wassen puppe en ze stak daar met een spelle in en daar waar die spelle stak, ewel juist op dezelfde plaats had het kind zeer, jaja, dat was een echte toveresse.

VERSCHUERE August, Arbeider, 82 jaar, ELSEGEM (Kaster)

(Wordt voortgezet).

VRAAG : CLUBS VAN LEUGENAARS.

Wie kan voor zijn gewest inlichtingen verstrekken over « Clubs van leugenaars »?
Gegevens mededelen aan ons bestuurslid : Renaat van der Linden, Godveerde-
gemstraat, 15, Zottegem.

De Redaktie.
